

Tomorr Plangarica

*Për një hapësirë më të gjerë të gjuhësisë së diskursit në mendimin gjuhësor shqiptar**

Përmbledhje

Në këtë punim synohet të hidhet dritë mbi zhvillimet në etapën e tanishme të një hullie të veçantë kërkimi në shkencat e ligjërimit, që po njihet përgjithësisht me emërtimet “gjuhësi e diskursit” ose “analizë e diskursit”; synohet, gjithashtu, të sillen argumente për nevojën e thellimit të shqyrtimeve në kuadër të gjuhësisë/analizës së diskursit në mendimin gjuhësor shqiptar. Në punim i kushtohet vëmendje kontekstit epistemologjik që mundësoi hedhjen e vështrimit përtej paradigmës strukturaliste të shqyrtimit të *gjuhës si sistem*, drejt *gjuhës në përdorim*, dhe vihen në dukje përparësitë e qasjes së re metodologjike në studimin e entiteteve “diskurs” e “tekst”, qasje që mundësuan të kapërcehet parimi i imanencës dhe të vlerësohet edhe ndikimi i faktorëve jashtëgjuhësorë në kuptimësimin e mesazheve në praktikën e ndryshme diskursive (kushtet e prodhimit të mesazheve, situatat e komunikimit, situatat e të thënit, roli i subjektit folës etj.). Mbështetje në parashtrime bëhen prurjet shkencore në disa shkolla gjuhësore, përkatësisht prurjet e shkollës anglo-saksone (në Europë e në SHBA), në kuadër të analizës së diskursit, prurjet e shkollës franceze të gjuhësisë së diskursit, sidomos përmes analizës së diskursit, gjuhësisë/analizës tekstore dhe semantikës tekstore, të dhënat për analizën e diskursit në shkollën gjermanike, e zhvilluar sidomos në kuadër të zhvillimeve në gjuhësinë e tekstit dhe shkencat sociale. Në mënyrë të veçantë nënvizohen disa aspekte që do të mundësojnë institucionalizimin

* Shkrimi në vijim është mbështetur në ligjëratat e mbajtura nga autori në Institutin e Gjuhësisë dhe të Letërsisë, Tiranë: “Për institucionalizimin konjktiv dhe social të dijeve të gjuhësisë së diskursit, në përbërje të shkencave të ligjërimit, në studimet gjuhësore për shqipen” (30 janar 2024); “Shqyrtimi i kontekstit epistemologjik i përvijimit të gjuhësisë së diskursit dhe kaheve të zhvillimit të saj – mundësi për zhvillim më sistemor të shqyrtimeve në studimet tona për shqipen” (30 qershor 2025); “Prej gramatikës së fjalisë në atë të tekstit/diskursit – koncepte, metodologji, përvoja” (21 nëntor 2025).

konjitiv e social të dijeve të gjuhësisë së diskursit në mendimin gjuhësor shqiptar, pa të cilat ai do të shfaqej i gjymtë.

Fjalë kyçe: *diskurs, tekst, folës, thëniepërfutjes, akt i të folurit, gjuhësi e diskursit, analizë e diskursit, praktikë diskursive.*

Hyrje

(Rreth vonesës në shqyrtimin e praktikave ligjërimore e diskursive)

Në mendimin gjuhësor të prirur natyrshëm drejt shqyrtimit të *universit ligjërimor* (ku gjuhët nuk shterin së shfaquri veçanti dhe gjuhëtarët nuk reshtin së shqyrtuari ato), mbetet gjithnjë e pranishme kërkesa për të zbuluar territore të paeksploruara më parë, të lidhura me veçanti formale të gjuhëve përkatëse, por edhe kërkesa për të shqyrtuar më nga afër veçantitë e vlerat e produkteve ligjërimore, praktikave ligjërimore e diskursive në gjuhët përkatëse, kërkesë gjithnjë e më e theksuar në etapën e tanishme.

Ndërsa informacioni nga fusha të ndryshme të veprimtarisë njerëzore po qarkullon lirshëm tashmë nga njëra hapësirë gjeografike në tjetrën, si pasojë e teknologjive të reja të komunikimit, ndërsa opinionet, qëndrimet, interpretimet për dukuritë e sotme a të së shkuarës zënë vend në tryezat e diskutimeve e debateve pavarësisht nga përkatësia lokale, ndërsa dija jonë enciklopedike, tashmë më e plotësuar, po zgjeron natyrshëm edhe kompetencën tonë gjuhësore e komunikative, mendimi shkencor i kapërcen edhe më lehtësisht kufijtë ndarës të hapësirave gjeografike, ngaqë është një kërkim i vetëdijshëm, me synueshmëri të shprehur, dhe ka të pranishëm ndërkëmbimin e metodologjive, koncepteve, mbështetjeve teorike sa më të përshtatshme në lidhje me lëndën në shqyrtim, duke mundësuar përvetësimin më të shpejtë të prurjeve të reja shkencore.

Në lëmin e mendimit gjuhësor gjendemi tashmë në një hulli kërkimi që ka shndërruar në objekt studimi edhe praktikatat e larmishme ligjërimore e diskursive që karakterizojnë veprimtarinë sociale të njeriut në etapën e tanishme, në një shoqëri që po shndërrohet gjithnjë e më shumë në një shoqëri të komunikimit. Është një territor i ri shqyrtimesh që meriton vëmendje më të madhe në mendimin tonë gjuhësor, ndërsa prurjet në shkolla të ndryshme gjuhësore mund të bëhen mbështetje për të përforcuar e mprehur më shumë “shqisën” e dallimit të veçantive e vetive të produkteve të përfutuara në praktikatat e larmishme ligjërimore të komunitetit të folësve e shkruesve në gjuhën shqipe.

Gjithsesi, në ecurinë e zhvillimit të mendimit shkencor (edhe në periudha angazhimesh intensive), përvijohet vetvetishëm, jo pak herë, më shumë prirja për të vijuar me vullnet në thellime dhe vështrime të imtësuar të atyre profileve të *lëndës* që janë shndërruar tashmë në *objekt studimi*, sesa synimi për të kërkuar e dalluar në atë lëndë profile ose aspekte të tjera që *mundet*, madje *duhet* të shndërrohen në objekt studimi. Ndikojnë një sërë faktorësh në këtë

inerci, por ndoshta ndër më kryesorët është fakti se shqyrtimi i mbështetur tashmë mbi një kontekst teorik të formësuar krijon më shumë komoditet në kërkim, sesa kërkesa për përfitim e qasjeve të reja teorike që krijojnë mundësinë për të mprehur shqisën e vëzhgimit për të dalluar në lëndën në shqyrtim e sipër pikërisht edhe veti, karakteristika, veçanti që mund të shndërrohen në objekte të reja shqyrtimi e, si të tilla, edhe nxitje për zhvillime të mëtejshme në përpunim të koncepteve të reja, metodave a qasjeve më funksionale, për vetitë e asaj lënde, brenda hapësirës së disiplinës shkencore përkatëse.

U desh jo pak kohë që dijet e përfutuara në shqyrtimin e gjuhës a universit ligjërimitor përmes qasjeve retorike, logjike, filozofike e gramatikore të mundësonin përpunimin e koncepteve, metodologjive a mbështetjeve teorike për t'iu drejtuar në mënyrë sistemore jo vetëm veçantive formale të atij mjete komunikimi, informimi e pasqyrimi, por edhe vetë procesit të funksionimit të tij në bartës realë, në situata e kushte nga më të larmishmet të përdorimit; të bëhej natyrshëm kalimi prej një përvoje formale shqyrtimi, të përshkrimit formal të njësive të sistemit gjuhësor, drejt shqyrtimit të produktit që përftohet përmes organizimeve të njësive, në sajë të rregullave e ligjësisë të caktuara, në bartje reale prej individit/-ve, në situata konkrete komunikative e thënësore, të një produkti që, edhe pse ngjizet a formësohet prej atyre njësive në hierarki me njëra-tjetrën, ishte përtej tyre në veti, karakteristika dhe funksione.

Me këtë fazë të re shqyrtimi, futemi natyrshëm në një tjetër univers, që është ai i përdorimit të mjetit të komunikimit, i konsideruar tashmë si *diskurs*, me marrëdhënie me të tjera entitete, si *teksti* dhe *thënia*. Është një kapërcim i natyrshëm në konceptualizim, pasojë e prurjeve të mëparshme në mendimin gjuhësor, por që u shpreh më qartë dhe më drejtpërdrejt në teoritë e të thënit, të zhvilluara kryesisht duke filluar nga gjysma e dytë e shekullit XX dhe zhvilluar më tej në një tjetër hapësirë shqyrtimeve gjuhësore që, edhe pse u quajt me emërtime të ndryshme (*translinguistikë, gjuhësi e jashtme, gjuhësi përtejfrazore* etj.), kishte si bazë këto entitete të tjera, përtej njësive të sistemit.

E kanë vënë në dukje këtë risi epistemologjike shumë personalitete në mendimin gjuhësor, mes të cilëve edhe E. Benveniste-i në një sërë pohimesh të tij, ndërsa ngulmon që “[...] çdo punë e gjuhëtarit të çon në fakt të diskursi, i identifikuari në mënyrë të vetëkuptueshme me gjuhën” (Benveniste 1966, 11). Sipas tij: “Fjalja (kupto thënia, TP), krijim i pafundëm, e pakufizueshme në larminë e shfaqjeve, është vetë jeta e gjuhës a ligjërimit në veprim. Do të arrinim në përfundimin që me fjalinë (kupto thënia, TP) e lëmë fushën e gjuhës si sistem i shenjave, dhe me të hyjmë në një univers tjetër, atë të gjuhës si instrument i komunikimit, shprehje e të cilit është diskursi. Kemi aty vërtet dy universe të ndryshme, megjithëse ato kanë të bëjnë me të njëjtin realitet, dhe mundësojnë përfitim e dy gjuhësive të ndryshme, edhe pse hullitë e tyre takohen a kryqëzohen në çdo moment” (Benveniste 1966, 129-130). “[...]”

ligjërimi është te njeriu vendi i ndërveprimit të jetës mentale dhe i jetës kulturore dhe, në të njëjtën kohë, instrument i këtij ndërveprimi. Një tjetër gjuhësi do mund të përvijohet mbi termat e këtij trinomi: gjuhë, kulturë, personalitet” (Benveniste 1966, 16).

Hedhja e vështrimit përtej “stacionit” të fundit në shqyrtime (fjalisë) po tentohej edhe në disiplina përtej gjuhësisë, në semiotikë, hermeneutikë a filozofi. R. Barthes-i, ndër të parët, do të theksonte: “Gjuhësia ndalet te fjalia: ajo është njësia e fundit për të cilën ajo mëton dhe jep përkujdesjen e saj shqyrtuese” (Barthes 1966, 3). Por vështrimi duhet hedhur përtej saj, te diskursi. Për R. Barthes-in, “diskursi ka njësitë e tij, rregullat e tij, ‘gramatikën’ e tij: përtej fjalisë, diskursi duhet të jetë objekti i një gjuhësie të dytë” (Barthes, po aty). Ndërkohë që edhe F. Rastier shprehet i bindur që “tekstet janë objekt empirik i gjuhësisë” (Rastier 1989, 281).

Këtë hap drejt shqyrtimit të këtij realiteti tjetër, diskursit, Henri Meschonnic-u (specialist i teorisë së ligjërimin, poetikës, përkthimtarisë etj.) e vlerëson në këtë mënyrë: “Të menduarit mbi ligjërimin në shek. XX karakterizohet nga kalimi nga gjuha te diskursi. Nocioni i gjuhës ka gëzuar përkujdesje tejet të hershme, ai ka më së paku 2500 vjet që zë vendin qendror të të menduarit a dijes. Nocioni i diskursit është mjaft i vonë, ai daton në vitet tridhjetë. [...] Gjithsesi ky nocion i diskursit është shpikja më e madhe e shekullit XX në të menduarit a dijen për ligjërimin [...] (Meschonnic 1999, 74).

Në fakt, dallimi i diskursit si entitet që mundësonte komunikimin ishte dalluar si i tillë qysh më parë, me Saussure-in, edhe pse nuk e kishte përfshirë në hapësirën e shqyrtimeve gjuhësore, duke parakuptuar në atë hapësirë veçse dukuritë që ngjizin entitetin “gjuhë”, të vështruar si kod, si sistem dhe jo ato që shfaqeshin në të folur, shfaqje individuale e përdorimit të njësisive të sistemit. Sipas J.-M. Adam-it (2011, 19-24) “megjithëse e vendos gjuhën në qendër të programit të tij, Sosyri diskuton gjithashtu mbi ‘atë çka e ndan’ gjuhën në kuptimin e mirëfilltë të fjalës prej ‘diskursives’. Ai flet, përveç kësaj, për ‘ligjërim diskursiv/langage discursif’ (Saussure 2002, 95), po aq sa edhe për ‘të folurit/de parole’ dhe bën një ndarje dukshëm pamëdyshje midis shenjave-fjalë dhe fjalisë: ‘Fjalia ekziston veçse në të folur, në gjuhën diskursive, ndërsa fjala është një njësi e gjallë jashtë çdo diskursi në thesarin mental’ (Saussure 2002, 117). Siç e saktëson në ‘shënime mbi diskursin/note sur le discours’ me datim ende të pasigurtë por i konsultueshëm sot në ‘Ecrits de linguistique générale’, subjekti folës nuk shprehet me fjalë të izoluar. Preokupimi parësor i Saussure-it është operacioni që mundëson të abstragojmë në lidhje me sistemin e gjuhës duke nisur prej dukurive të diskursit. Emil Benveniste-i do ta rimarrë çështjen,

duke privilegjuar vënien në diskurs, çka ai do ta tregojë e trajtojë si *enonciacionin* (Adam 2011, 24)¹.

Ndërsa F. Rastier-i, duke interpretuar dorëshkrimet e gjetura të Saussure-it, thekson: “Botimi i dorëshkrimeve të gjetura më së voni të Saussure-it [...] ka mundësuar të ndriçohet një profil i panjohur i prurjeve të Saussure-it në mendimin gjuhësor, duke e shfaqur atë jo vetëm gjuhëtar të gjuhës, por edhe gjuhëtar të të folurit dhe gjuhësinë e tij jo vetëm gjuhësi të shenjës, por edhe gjuhësi të tekstit (shih më gjerë Rastier 2015, 9, 17, 110, 177).

Gjithnjë sipas J.-M. Adam-it, para Saussure-it, kjo ide ka qenë e përpunuar edhe në teorinë e ligjërimit të Wilhelm von Humboldt-it (madje ai shënim i Saussure-it mund të të sjellë në mendje edhe një tekst të Platonit, “Sofisti”). Humboldi thekson: “Gjuha konsiston veçse në diskursin e lidhur, gramatika dhe fjalori janë thjesht të krahasueshëm me skeletin e saj të vdekur”. Humboldi thekson: Më e çmuara dhe më e vlefshmja [...] mundet të perceptohet ose ndjehet veçse në *diskursin e lidhur*. Është diskursi që duhet menduar si e vërteta dhe i pari në të gjitha shqyrtimet që mëtojnë të futen në thelbin e gjallë të ligjërimit. Fragmentimi në fjalë dhe rregulla është veçse *prodhim i vdekur i segmentimit shkencor*” (cituar nga Adam 2014, 20-21).

Ishte reflektimi teorik (kërkesa për thellim në interpretime, zgjerimi i kufijve të paradigmës që s’mundte të sillte përgjigje për dukuri që ishin të pranishme në lëndën gjuhësore në shqyrtim e sipër) që nxiti gjuhëtarë me formim strukturalist e njohës të thelluar e ithtarë të Saussure-it (në atë kohë dorëshkrimet e Saussure-it ende nuk ishin zbuluar), si Hjelmslev, Z. Harris,

¹ Ja teksti i gjetur në dorëshkrimin e tij *Shënim mbi diskursin*: “Gjuha është krijuar për hir të diskursit/si nevojë e përfimit a ngjizjes së diskursit, por çfarë e ndan diskursin prej gjuhës ose, në një moment të caktuar, çfarë na mundëson të themi që gjuha *hyn në veprim si diskurs*?”

Koncepte të ndryshme janë aty, të gatshme në gjuhë (domethënë të veshura me një formë gjuhësore), të tilla si *buall, liqen, qiell, i kuq, i trishtë, pesë, copëtoj, shoh*. Në ç’moment ose me anë të cilit veprim, të cilës *lojë* që vendoset/përvijohet mes tyre, të cilave kushtëzime, këto koncepte do të formësojnë DISKURSIN?

Njëpasnjëshmëria e këtyre fjalëve, sado e pasur qoftë me idetë që ajo evokon, nuk do t’i tregojë asnjëherë një individ i njerëzor që një individ tjetër, duke i shqiptuar ato, arrin t’i përçojë diçka të kuptimshme me to. Çfarë duhet që të bëhemi të vetëdijshëm që duam të themi diçka të kuptimshme, duke përdorur terma që janë në dispozicion në gjuhë? Është e njëjta pyetje me atë që na kërkon të dimë se ç’është diskursi, dhe në pamje të parë përgjigjja është e thjeshtë: diskursi konsiston, qoftë edhe në formë rudimentare, dhe nga hulli që i shpërfillim, në pohimin e një lidhjeje mes dy koncepteve që paraqiten të veshura me formë gjuhësore, ndërkohë që gjuha arrin të ketë të pranishme veçse koncepte të izoluar, që presin të vihen në raport mes tyre që të kemi domethënie të të menduarit”. (Saussure 2002, 277).

Benveniste a Culioli etj., të shkojnë përtej paradigmës *strukturaliste* e të piren drejt rrymave a drejtimeve të tjera (në jo pak aspekte, edhe të ndryshme prej zanafillës së formimit të tyre). E tillë ishte prirja drejt shqyrtimit të tekstit të Hjemslevi, qasja drejt vijimësisë së fjalive në një entitet si diskursi të Harris-i, drejt procesit të të thënit a enoncacionit të Benvenisti, ose drejt operacioneve enonciative të Culioli-a, me teorinë e tij të operacioneve enonciative.

Duhet të theksojmë, gjithsesi që, edhe pse vijnë prej një tradite të formësuar qysh herët, qysh në antikitet, ndërsa diskursi ishte objekt i përkujdesjeve teorike të përvijuara në retorikën antike, e përqendruar kryesisht në formën e folur (për të mundësuar efektin e duhur përmes saj, për të argumentuar e ndikuar përmes pushtetit të fjalës), ndërsa teksti i shkruar ishte objekt i filologjisë (që synonte të nxirrte në pah veçantitë dhe të interpretonte vlerat e mesazheve të pranishme në monumentet shkrimore të trashëguara), *diskursi* dhe *teksti*, si dy nocione çelës në ato shqyrtime vijnë deri në kohët e reja duke përfutur një histori interpretimesh ku herë i zbehin dallimet mes qasjeve, herë duket sikur parakuptojnë njëri-tjetrin, e herë të tjera janë bashkëplotësues të njëri-tjetrit. Pikëvështrimi ndaj tyre, si entitete të përfutura në dy realitetet, të folur e të shkruar, dhe qasja metodologjike që mëtonte të nxirrte në pah veti e vlera sipas synimeve të disiplinave a kaheve studimore që përkujdeseshin për to (kryesisht, pra, prej retorikës e filologjisë), nuk mundësonte ndriçimin e plotë të vlerave që vetë ajo lëndë në shqyrtim shfaqte, nuk e profilonte atë lëndë në objekt studimi prej të cilit mund të ndriçoheshin edhe tregues të tjerë që do ta shfaqnin atë lëndë me plotërinë e vetive e vlerave që ajo bartte.

Zhvillimi i dijes gjuhësore në shekullin e 20-të, veçanërisht pas zgjerimit të hapësirave të saj me kahe shqyrtimesh përtej njërive të sistemit, u shoqërua me përkujdesjen e veçantë që të folurit dhe aktet ligjërimore të ndriçoheshin në raport me subjektet thënëse (thëniepërfutuesit e bashkëthënësit), me situatat e komunikimit e ato të të thënit, me konceptimin e komunikimit si proces, ku aktorët në komunikim përfutonin një lloj dialogimi në të cilin roli i mesazhdhënësit dhe mesazhmarrësit ishte rol aktiv i dy *interpretëve* që kodonin dhe dekodonin për të përfutur në vijimësi *domethënie* prej shenjave gjuhësore e *kuptime* e *(ri-)kuptimësime* në situatat përkatëse komunikuese në lidhje me mesazhin e komunikuar. Ishte statusi i “interpretit” që i parakuptonte një rol të rëndësishëm dhënësit/marrësit të mesazhit, folësit/shkruesit dhe bashkëfolësit/receptuesit të mesazhit të shkruar/të folur që, përmes shenjave gjuhësore që kishin përfutur domethënie, të ndërtonin së bashku kuptimin a të arrinin rikuptimësimin e domethënieve të përfutura përmes shenjave gjuhësore; kjo qasje i mundëson F. Rastier-së të pohojë që “[...] kuptimi nuk është brenda tekstit, por në situatën e interpretimit, ai ndryshon bashkë me të” (Rastier 1995, 175).

Ndërmarrja e studimeve që shndërrojnë në objekt studimi dukuri që përftohen dhe karakterizojnë praktikat ligjërimore e diskursive të përftuara qoftë për nevojat e komunikimit në përditshmëri, qoftë si produkte më të veçanta të përftuara nga përpunime të qëllimta për nevoja komunikimi në sfera të caktuara të veprimtarisë njerëzore, has në një sërë vështirësish, që në etapën e tanishme kanë nxitur angazhime të shumëfishta jo vetëm në shkencat që përkujdesen drejtpërdrejt për mjetin e komunikimit, gjuhën, siç është gjuhësia (dhe më gjerë, shkencat e ligjërimit), por përgjithësisht tashmë tërë hapësirën e shkencave humane e sociale.

Përvijimi i gjuhësisë së diskursit si kah studimi në shkencat e ligjërimit

Qasja e re teorike dhe pikëvështrimet e reja metodologjike e konceptuale ndihmuan për përvijimin e një riqasjeje ndaj entiteteve “tekst” e “diskurs”, ndihmuan në përvijimin e një gjuhësie të një natyre të re që ishte thirrur *të luante rolin e violinës së parë* në një hulli plotësuese të mendimit gjuhësor, gjuhësi e konsideruar *gjuhësi e diskursit*. Emërtimin “gjuhësi e diskursit” e përdorim duke parakuptuar përvojën e konsoliduar tashmë në gjuhësinë franceze me këtë emërtim (përgjithësisht në hapësirën frankofone, ibero-amerikane dhe atë italiane), përvojë që parakupton një hulli studimi ku dallohet më dukshëm gjuhësia e njësisive të sistemit (si *gjuhësi e gjuhës*), në përjasje me gjuhësinë *përtej* njësisive të sistemit gjuhësor, që ka si objekt studimi entitetet “diskurs/tekst/thënie” (si *gjuhësi e diskursit*), me disiplina të tilla të konsoliduara tashmë, si *Analiza e diskursit*, *Gjuhësia/Analiza tekstore*, *Semantika tekstore*, në një kontekst të gjerë prurjesh të *Teorive të anonciacionit*, *Pragmatikës gjuhësore*, *Semiotikës* etj. (shih më gjerë Paveau dhe Sarfati 2011, 166-236), ndërkohë që ky emërtim do të parakuptojë gjithashtu *Analizën e diskursit* në përvojat shqyrtuese anglofone, përvojë që parakupton shqyrtimet në kuadër të *Discours Analysis*, *Discourse Studies*, *Critical Discours Analysis*, të lidhura ngushtë me *Etnometodologjinë*, *Retorikën*, *Stilistikën*, *Analizën e bisedës* etj.; dhe po ashtu përvojën e shkollës gjuhësore gjermanike, ku shqyrtimet janë përvijuar të lidhura ngushtë me *Gjuhësinë e tekstit (Textlinguistik)* dhe *Analizën e diskursit (Diskursanalyse)*.²

² Është domethënësi pohimi i P. Charaudeau-së për këtë fushë shqyrtimesh në kuadër të shkencave të ligjërimit, që mundëson njëherazi edhe marrëdhënie ndërdisiplinare me shkencat humane e sociale. Ai thekson :“Unë mbroj idenë që duhet dalluar një gjuhësi e gjuhës si analizë e sistemeve të gjuhës, dhe një gjuhësi e diskursit si analizë e përdorimeve të gjuhës dhe konfigurimeve të tyre të ndryshme tekstore. Ky dallim është vetëm për synime studimi, ndërsa përpiqemi të analizojmë, por le ta theksojmë sërish, gjuha dhe diskursi parakuptojnë njëri-tjetrin. Unë mbroj gjithashtu idenë që analiza e diskursit, semiotika, pragmatika, sociolinguistika, etnografia e komunikimit,

Zhvillimi në këtë hulli të re shqyrtimesh ishte i pritshëm, pas suksesit të teorive të enoncacionit në Europë (sidomos të shkollës gjuhësore franceze), pragmatikës dhe gjuhësisë së akteve të të folurit (të shkollës anglo-saksone) dhe, po ashtu, të etnometodologjisë, etnologjisë së komunikimit, analizës së bisedës, analizës së brendisë, etj. (në gjuhësinë amerikano-veriore) a gjuhësisë së tekstit, në atë gjermanike. Entitetet “tekst” e “diskurs” u bënë nxitje për përpunimin e qasjeve metodologjike e koncepteve ndihmëse të lidhura me to; dhe, nga ana tjetër, vetë veçantitë e këtyre entiteteve u ndriçuan më qartë, për të kapërcyer edhe qëndrime hera-herës mosdalluese ndaj vetive të dy entiteteve (edhe pse një qëndrim më i plotë për dallimin veçmas të secilit prej tyre do të përvijohet disi më vonë), a qasjes ndaj tyre si dy kategori a entitete që mund të parakuptonin njëri-tjetrin, në marrëdhënie sinonimie mes tyre.

Në shqyrtimet për diskursin tejkalohet ndërkohë edhe konceptimi i tij si sinonim i të folurit (la parole); po ashtu, edhe qasja që vinte prej retorikës dhe filologjisë që termin “tekst” e lidhnin me produktin e shkruar dhe atë të diskursit me një prodhim gojor. L. Hjelmslev-i kishte pohuar pa mëdyshje, ndërkohë, që fjala “tekst” duhet marrë në kuptimin më të gjerë dhe parakupton një thënie të çfarëdollojshme, qoftë ajo e folur ose e shkruar, e gjatë ose e shkurtër, e vjetër ose e re” (Hjelmslev, 1966:27).

Për më tepër, përkujdesja ndaj këtyre entiteteve ishte shtrirë ndërkohë në një hapësirë më të gjerë sesa gjuhësia: edhe te semiotika, filozofia a dijet savante që lidheshin me ligjërimin dhe proceset diskursive (interpretimet që vinin edhe nga këto fusha, veçse e pasuronin qartësimin e veçantive të këtyre entiteteve). Madje çifti tekst-diskurs (një vijim i traditës sosyriane të konceptualizimit dyjar të dukurive gjuhësore), mundësoi të zgjerohen hapësirat e shqyrtimit të vetë gjuhësisë, duke i përafuar dhe bashkuar jo pak herë me territore të disiplinave të caktuara të shkencave humane e sociale, duke mundësuar njëherazi edhe qasje metodologjike të suksesshme ndërdisiplinare, shumëdisiplinare, a tejdisiplinare.

etnometodologjia, analiza e bisedës, një pjesë e shkencave të informacionit dhe të komunikimit etj. janë rryma, mënyra analize, metodologji që kanë të përbashkët të njëjtin objekt: diskursin si fenomen të komunikimit njerëzor dhe social. Unë jam pra për federatën e këtyre rrymave të ndryshme në një zonë të gjerë disiplinare të shkencës së ligjërimin, të diskurseve dhe të komunikimit njerëzor. Unë e di që kjo nuk do të bëhet kurrë, sepse çdonjëra prej këtyre rrymave dëshiron të ekzistojë si disiplinë dhe të mbrojë territorin e vet, siç ndodh në Bashkimin Europian mes vendeve të ndryshme që e përbëjnë atë, por kjo nuk na pengon të ëndërojmë. Përtej kësaj utopie federuese, unë mbroj idenë e një ndërdisiplinariteti të fokusuar në përbërje të shkencave humane dhe sociale. Është ndoshta pozicioni i një gjuhëtari, që pa shpirt hegjemonik, shoh që ligjërimi është kudo. Por si mundet të analizojmë dukuritë ligjërimore pa arritur të shohim, në një mënyrë a tjetër, atë çka thuhet në disiplinat e ndryshme që janë historia, filozofia, sociologjia, antropologjia, psikologjia?” (Charaudeau, 2015b:137).

Por ai nxit shqyrtime të vlerata edhe brenda fushës së *gjuhësisë së njësive të sistemit*, duke mundësuar shqyrtime të reja në lidhje me funksionet e kuptimit e njësive të tilla (me “domethënie të zbrazët”), si lidhëzat, ndajfoljet, pasthirrat, përgjithësisht konektorët dhe organizuesit tekstorë (që në shumë përvoja studimore emërtohen me etiketa të ndryshme, por që grumbullohen në skajin më gjithëpërfshirës tashmë: “shenjues diskursivë”).

Rreth kontekstit shkencor në të cilin lindën dhe u përvijuan prurjet që formësojnë korpusin e dijes në gjuhësinë e diskursit

Përvijimi i një qasjeje të re në studimet gjuhësore në gjysmën e dytë të shekullit XX u përftua si rrjedhojë e ndryshimit të pikëvështrimeve shkencore në shqyrtim, në kapërcimin e *paradigmës strukturaliste*; por në aspekte të ndryshme, edhe në opozicion me të, si pasojë e ndryshimit të vëzhgimit e shqyrtimit të realitetit gjuhësor nga pikëvështrime e qasje të tjera teorike, që mundësuan të shndërrohet në objekt studimi për gjuhësinë jo thjesht gjuha si sistem, si kod, me fillesë qysh me Saussure-in, por edhe proceset përdorimore të saj, entitetet, kategoritë a njësitë përtej fjalës dhe fjalisë, ku ndalej qasja strukturaliste. Për më tepër, u shfaq dukshëm ngulmimi për të vëzhguar proceset që mundësonin përfitim e kuptimit, me rolin e aktorëve në atë proces, të lidhur me situatat e larmishme, kontekstin a kontekstet që ndikonin në kuptimësimin a rikuptimësimin e mesazheve, thënieve, teksteve, diskurseve.

Në varësi të qasjeve metodologjike në shqyrtime, pikëvështrimeve dhe koncepteve me anë të të cilave do të interpretoheshin veçantitë e ndryshme të këtij objekti “të ri” në shqyrtim, u përpunuan dije që mundësuan lindjen a konfigurimin e hapësirave të reja të gjuhësisë (që natyrshëm po shndërrohej në shkencë a shkencë të ligjërimit). Në këtë hapësirë u zhvilluan, me tiparet gjithnjë e më të theksuara, edhe veçantitë e shkollave gjuhësore, sidomos asaj anglo-saksone, franceze e gjermanike.

Problematika më drejtpërdrejt e lidhur me treguesit gjuhësorë dhe situatat e të thënit (përmes të cilave përftohet kuptimi) u shqyrtua në shkollën franceze të studimeve gjuhësore, ku entitetet tekst/diskurs u studiuan në kuadër të tri kaheve kryesore: të *analizës së diskursit, gjuhësisë/analizës tekstore* dhe *semantikës tekstore*, në kontekstin e *teorive të të thënit/enonciacionit, pragmatikës së integruar, semiotikës e retorikës së re, hermeneutikës e sociokritikës*, që po formësojnë po ashtu një korpus të suksesshëm dijeje në atë periudhë; këto disiplina a kahe shqyrtime lidheshin natyrshëm me proceset përdorimore të gjuhës, produktet dhe entitetet që ishin shprehëse të kompetencës gjuhësore dhe komunikative të përdoruesve në praktikat ligjërimore.

Me lindjen e këtyre pikëvështrimeve të reja dhe shndërrimin në objekt studimi të vetive a karakteristikave të tjera të lëndës gjuhësore, shkallë-shkallë

u përforcua mendimi i shprehur vijimisht më tej nga gjuhëtarët se *gjuhësia nuk është një shkencë monolitike, por një fushë me shumë regjistra epistemologjikë*. Sipas këtij këndvështrimi, gjuhësia e diskursit nuk e zëvendëson gjuhësinë formale, por e plotëson atë me përmasën e kuptimit, të formësuar a ngjizur në kontekstin shoqëror, historik dhe retorik. Gjuhësia diskursive nuk është as më pak rigoroze, as më pak shkencore se gjuhësia formale – ajo është thjesht e vendosur mbi kritere të tjera të dijes. Dhe në etapën kur gjuha është bërë mjet i fuqishëm i politikës, i mediave, e përgjithësisht i ndërtimit të realitetit, gjuhësia diskursive është më e domosdoshme se kurrë. Për më tepër, angazhimi në shqyrtimin e dukurive ligjërimore i entiteteve përtej fjalës e fjalisë nuk e shkëput këtë qasje nga gjuhësia e sistemit, por veçse shton profilet e shqyrtuara në lëndën gjuhësore, realitetin gjuhësor. Sipas D. Maingueneau-së, “[...]gjuha/ligjërimiti nuk është objekt i dy gjuhësive pranë e pranë, që do të angazhoheshin çdonjëra me gjysmën përkatëse të dukurive gjuhësore/ligjërimore, por është vetë gjuhësia që dyfishohet dhe zgjeron hapësirën për të analizuar, shumë shpesh, të njëjtat dukuri. Aspak dy hapësira bashkëplotësuese të njëra-tjetrës, por dy hulli që ndërthuren dhe dallohen” (shih më gjerë Maingueneau 1988, 21-38).

Ishte një qasje e re që vinte pas periudhës së suksesshme të strukturalizmit në studimet gjuhësore, madje “pushtimit” të hapësirave të konsiderueshme prej tij edhe në studimet përtej gjuhësisë, në studimet e shkencave të ndryshme humane e sociale, por që në dhjetëvjeçarët e fundit të shekullit XX e mpaku shkallë-shkallë këtë ndikim për të vijuar rrugëtimin në hullitë e studimit gjuhësor, ku kishte shënuar arritje të konsiderueshme në shumë drejtime.

Qasja strukturaliste në lëmin e gjuhësisë, duke i dhënë përparësinë gjuhës si kod social që i përket një komuniteti (individit në të është thjesht përdoruesi), duke u përqendruar në lëndën gjuhësore (të cilën e vëren si kod, të cilin e klasifikon, e kategorizon në elementet përbërëse, kod të cilin e quan sistem dhe e shqyrton në mënyrë sistimore), duke i dhënë përparësi parimit të imanencës (gjuha është një entitet “më vete e për veten”, i shkëputur prej kontekstit jashtëgjuhësor dhe çdo reference me botën reale), nxiti, qysh me Saussure-in dhe më tej me strukturalistët europianë ose amerikanë, përvijimin e metodologjive të suksesshme në shqyrtimin dhe inventarizimin e formave gjuhësore përmes segmentimit, mundësoi klasifikimin e përqasjen e kategorive morfologjike e morfosintaksore, shqyrtimin e strukturës së gjuhës, të lidhur me një vend dhe një kohë, pra, përmes qasjes sinkronike.

Por aparati përshkrues, sado i sofistikuar dhe i përsosur qoftë në shqyrtimet strukturaliste, në analizat fonologjike, morfologjike, sintaksore, leksikore e semantike, do të duhej të plotësohej nga shqyrtimet dhe legjitimimi i folësve të këtyre idiomave, mjedisit, etj., duke mundësuar njëherazi një rinovim epistemologjik të kuptimit të koncepteve të trashëguara “gjuhë” dhe sidomos “të folur/parole”, duke përvijuar në këtë mënyrë ndërlidhje të reja të

fakteve gjuhësore me kontekstin e prodhimit të *diskurseve*³ (Boutet & Maingueneau 2005, 17-21; Plangarica 2018, 225-246).

Pra, suksesi i paradigmës strukturaliste bartte, gjithsesi, pamundësinë për shqyrtimin e aspekteve të shumta që paraqiste vetë realiteti gjuhësor (çdo gjuhë e konsideruar si një kod a sistem uniform e homogjen për të gjithë folësit e komunitetit të një gjuhe amtare binte ndesh me larminë e formave gjuhësore që përdor ai komunitet), bënte të pamundur shqyrtimin e kuptimit të përfutur përmes mjeteve gjuhësore (kufijtë e analizës strukturore ndaleshin te fjalja, por fjalja e izoluar nuk ekziston në komunikimin real, i cili realizohet përmes një entiteti tjetër që është diskursi). Për më tepër, ngjizja e kuptimit nuk përftohet thjesht prej të dhënave leksikore e organizimit linear sintaksor të fjalisë, por modalitetet e përfutur të kuptimit janë skajshmërisht më komplekse; ato i tejkalojnë kufijtë e fjalisë dhe shtrihen në diskurs ose në tërë tekstin; ndaj objekt analize duhet të jenë diskursi dhe/ose teksti. Meqenëse ngjizja e kuptimit ndikohet edhe nga faktorët jashtëgjuhësore, duhet kapërcyer parimi i imanencës.

³ Dihet, tashmë, që skaji “diskurs” është ndër më polisemikët në fushën e gjuhësisë. Për gjuhëtarët që përqasin tradicionalisht sistemin gjuhësor me aktualizimin e tij në kontekst, diskursi është përcaktuar përgjithësisht si *gjuha në përdorim*; shtohet në disa raste në përkufizim edhe një dimension komunikues, duke e përcaktuar diskursin si ligjërimin përtej fjalës, grupit të fjalëve dhe fjalisë, i matuar në mënyrë të tillë që të arrihet një komunikim i efektshëm. Nocioni i *language in use*, i përdorur dendur në literaturën anglofone si parafrazë për “diskurs” bashkëshoqëron dy opozicionet që mund të vërehet diskursi: *tekstore* (diskurs vs fjali) dhe *kontekstore* (diskurs vs gjuhë). Kështu diskursi është përcaktuar shpesh në dy mënyra: një tip i veçantë njësie gjuhësore (përtej fjalisë) dhe një përqendrim në përdorimin e gjuhës.

Përtej gjuhësisë, në kahe e rryma të ndryshme teorike në përbërje të shkencave humane e sociale, nocioni i *diskursit* është plotësuar me të tjera veti. Në ato kontekste: diskursi është një organizim përtej fjalisë, që mobilizon struktura të një natyre tjetër nga fjalja; është një formë veprimi mbi tjetrin dhe jo vetëm një paraqitje e botës; është ndërveprues, pra angazhon dy a më shumë partnerë; është i kontekstualizuar, pra jashtë kontekstit nuk mund t’i jepet kuptim një thënieje, merret në ngarkim nga një subjekt; funksionon në përshtatje me norma të caktuara; merr kuptim veçse në brendësi të një hapësire më të gjerë diskursesh dhe e ndërton kuptimin brenda praktikave sociale të caktuara. (shih Maingueneau 2014, 17-25).

Në praktikën tona studimore për *diskurs* përdoret përgjithësisht skaji *ligjëratë* (ne kemi parapëlqyer “diskurs” dhe “përftesë ligjërimore”); gjithsesi skaji *ligjëratë* ka qenë propozuar në kontekste të tjera, kryesisht në kuadër të gjuhësisë së tekstit, kontekste që nuk janë domosdoshmërisht të barasvlershme me kuptimet që ne e përdorim në kuadër të analizës së diskursit; në propozimet që janë bërë më parë janë bartur njëherazi edhe ngarkesat kuptimore plotësuese të shkollave a kaheve teorike të cilave ato u referohen, e po ashtu edhe të një tradite tonës në trajtimin e atyre dukurive, ose të dukurive të afërta me to.

Këto pamundësi dhe shqyrtimi i dukurive që lidhen me proceset e komunikimit, produktet e larmishme gjuhësore të përfuara në komunikim, nxitën përpunimin e dijeve të reja gjuhësore që do të merrnin parasysh aspektet a treguesit e natyrës sociale të lidhur me proceset përdorimore të gjuhës, ato psikologjikë a etnologjikë, dhe përvijimin e dijeve në disiplina, si sociolinguistika, psikolinguistika, etnolinguistika, semiotika, analiza e diskursit etj.

Por njëherazi edhe brenda hapësirës më të drejtpërdrejtë gjuhësore nxitën që të zgjerohet edhe konceptualizimi i shenjës gjuhësore që do të bartte përtej përcaktimit pak a shumë abstrakt të Saussure-it, të një shenjuesi e të shenjuari (të një forme gjuhësore e një koncepti), edhe konceptualizimin diskursiv përmes një norme sociale dhe një veçantie individuale të dijës, të kushtëzuar nga konteksti.

Duke diskutuar për problematikën e ngjizjes së kuptimit, P. Charaudeau-ja thekson se “jemi të detyruar të vërejmë jo vetëm kuptimin e fjalëve, në vetvete, por edhe kuptimin që ato transmetojnë. [...] Në fakt, dukuria e kalimit prej domethënies së fjalëve në kuptimin që ato transmetojnë (signifiante) përftohet prej këtyre dy orientimeve: një orientim centripetal, që priret të stabilizojë kuptimin që fjalët bartin në vetvete, një orientim centrifugal, që priret të ndërtojë kuptim në funksion të kushteve të përdorimit në aktet e komunikimit. [...] Kuptimësimi i një akti ligjërimi, çfarëdo qoftë ai, është gjithnjë rezultat i një *bashkë-ndërtimi*, në situata të caktuara komunikative.⁴ Dhe pas motivimesh me shembuj konkretë, Charaudeau-ja përfundon: “[...] një gjuhësi e diskursit parakupton një gjuhësi të gjuhës: e para nuk mund të ekzistojë pa të dytën. Por, nga ana tjetër, duhet të pranojmë që një gjuhësi e gjuhës nuk mundet, e vetme, të shqyrtojë kuptimet e akteve të ligjërimit të prodhuara në situata komunikimi reale: ajo ka nevojë të plotësohet nga një gjuhësi e diskursit” (shih më gjerë Charaudeau 2015a, 3-12).

Zgjerimi i hapësirave të gjuhësisë në gjysmën e dytë të shekullit XX ishte pasojë edhe i prurjeve të tjera në mendimin gjuhësor prej kaheve studimore a shkollave të ndryshme gjuhësore a disiplinave të tilla, si Stilistika (qysh me Charles Bally-në e të tjerë), Psikomekanika e Gustav Guillaume-it (në lidhje me mekanizmat bazë të të menduarit që marrin pjesë a ndërfiten në ngjizjet gjuhësore), prurjeve të Rrethit të Pragës (punimet e Trubetskoî-t e Jakobsonit),

⁴ Janë domethënës shembujt që sjell P. Charaudeau-ja për të shpjeguar këtë qasje, në rastet e pohimeve: “Unë jam 30 vjeç” (që në raport me subjektin thënës, një atlet, për shembull, parakupton një moshë jo të re, në krahasim me një tjetër veprimtari); “Ai është intelektual” (në një mjedis zanatçinsh, për shembull, ku cilësimi merr vlerë pozitive a negative, mosmiratimi a ironie, në varësi të situatës a bashkëfolësve); apo “Të zinj të janë të ndryshëm nga të bardhët” (pohim që nuk është racist në vetvete, por që merr ngjyrim të tillë në varësi të subjektit thënës, situatës komunikative etj.).

prurjeve të Rrethit të Kopenhagen-it, bazë për zhvillimin e semiotikës (Louis Hjelmslev-i përmes glosematikës), prurjeve të Leonard Bloomfield-it, Zellig Sabbetai Harris-it (në fushën e analizës së diskursit), leximit funksionalist të prurjeve sosyriane, me shqyrtimet kryesisht të André Martinet-së dhe Michael Aleksander Kirkwood Halliday-t etj. (shih më gjerë Paveau dhe Sarfati 2011, 166-184).

Rreth modeleve të përvijuara në shqyrtime

Në përvoja të shkollave e kaheve të ndryshme europiane në lidhje me tekstin dhe/ose diskursin janë përvijuar modele të cilat janë formësuar si të tilla në kontekstin e një infrastrukture gjithnjë e më të gjerë shkencore e diturore, që ka angazhuar në shqyrtime gjuhëtarë e studiues të tjerë të studimeve letrare, shkencave shoqërore e humane, me kontribute të shumta për çështjet teorike të shkencave të ligjërimit, por edhe të natyrës praktike të përdorimit të gjuhës, të didaktikës së gjuhëve etj., etj.

Janë angazhuar gjithashtu teoricienë të ligjërimit, themelues të kaheve të sotme të shqyrtimeve diskursive, dhe/ose tekstore.

Por gjendemi në një situatë kur modelet e shqyrtimit të tekstit a diskursit janë, gjithsesi, “heterogjene dhe të alternueshme. Çifti tekst/diskurs u nënshtrohet epistemologjive dhe qasjeve shqyrtuese shkencore të mbështetura në perspektiva tejet të larmishme: historike, politike, komunikative, argumentuese, ose edhe leksikometrike.” Gjithsesi, “[...] larmia ose moria e modeleve diskursive dhe/ose tekstore mundëson qartazi të dallojmë një fill të vijueshëm, skajet e të cilit do të jenë tejet të dallueshme, por ato përvijojnë dhe përbëjnë një vargëzim, hallkat e shumta të të cilit do të nxjerrin në pah përafri të shumëfishta”. (Ablali et al. 2018, 10).

Nga kuota e sotme e vështrimit të atyre përvojave mund të vërejmë që këto modele mund të sjellin një rezultante të përbashkët, të vlefshme për studimet e sotme.

Është *tejkualuar* tashmë paragjykimi ndaj studiuesve të kësaj problematike, të vështruar disi në periferi të studimeve gjuhësore në vitet 1960-1970, duke vlerësuar me objektivitet rëndësinë e prurjeve të tyre në mendimin gjuhësor. Ishte një qëndrim që karakterizonte natyrshëm qasjet në ato vite, ndërsa mbizotëronte qasja strukturaliste në gjuhësi, qasje që ishte shtrirë pothuaj në të gjitha shqyrtimet e shkencave sociale e humane, duke folur edhe për një “imperializëm gjuhësor”.

Vërehet si prijje dhe kërkesë e kohës në etapën e tanishme vendosja e urave të bashkëpunimit mes modeleve të përvijuara tashmë në shkollën franceze (përmes prurjeve shkencore të shënuara në semiotikën e Shkollës së Parisit, analizën e diskursit, me rrymat e saj të ndryshme, gjuhësinë enonciative, gramatikën e tekstit e gjuhësinë e tekstit; e po ashtu analizën e ndërveprimeve gojore, semantikën interpretative, semiotikën e diskursit,

rhythmën e ndërveprimit socio-diskursiv, pragmatikën tekstore, praksematikën, teorinë e diskursit social etj.)⁵; modele të përvijuara në shkollën anglo-saksone (përmes prurjeve të shënuara në Vendet e Ulëta dhe në Angli në kuadër të “Critical Discourse Analysis” (Fairclough, Wodak, van Dijk) ose ato të Halliday & Hasan (Cohesion in English), të konsideruara si pionierët për analizën e shenjësve të kohezonit, ose edhe ato të zhvilluara nga van Dijk & Kintsch (për të kuptuarit e tekstit, veçanërisht narrativ); ose në prurjet amerikano-veriore në kuadër të etnometodologjisë së bisedës, me zanafillë në punimet e Harold Garfinkel-it, e zhvilluar më tej edhe në Europë, që ka për objektin zbulimin e mekanizmave dhe rregullave të përvijimit të realitetit social në ndërveprimet në përditshmëri, me dy konceptet çelës, *indeksikalitetin* dhe *refleksivitetin*, huazuar nga gjuhësia klasike përmes të cilave krijohen mundësi për marrjen parasysh të kontekstit në shqyrtime dhe subjektivitetin në procesin e të thënit; të etnografisë së komunikimit, me zanafillë të Dell Hymes-i (përmes ngulmimit për rëndësinë e rregullave dhe kushtëzimeve rituale e kontekstore që folësi është i aftë të respektojë); ndërveprimet simbolik (duke filluar nga vitet 1990, me prurjet e Georges Gerbert Mid-it, që i kushton rëndësi studimit të këmbimeve individuale si sjellje simbolike që rezultojnë prej një procesi social ndërveprimi) etj.; në shkollën gjermanike, ku theksi është vënë për një kohë të gjatë mbi një teori të diskursit sesa në një metodë, ku mbizotëroi në fillime teoria e “veprimit komunikues” e Jürgen Habermas-it, sipas të cilit kur komunikojmë nuk mundet të mos njohim disa rregulla të diskursit, si barazia ndaj partnerit diskursiv dhe kritikueshmëria e çdo argumenti, e më tej “sociologjia e njohjes” sipas së cilës është diskursi që u

⁵ Janë përvijuar aty modele prej kontributeve të P. Charaudeau-së që “produktet ligjërimore, diskursive i vëren të lidhura gjithnjë me kushtet e tyre psiko-sociale të prodhimit dhe të receptimit të tyre”; modeli i përvijuar nga Jean-Michel Adam-i, i cili synon një analizë tekstore të diskursit, pra një tip analize që mbështetet në shqyrtimin e “niveleve të ndërmjetme të strukturimit” të diskursit, në njësitë “materialisht të vëzhgueshme, domethënë në detajet semiolinguistike të formave që bartin kuptim, ndërmjetëse të diskurseve”; ai i Catherine Kerbrat Orecchioni-t, që i kushton rëndësi shqyrtimit të analizës së bisedës, “duke marrë parasysh njësitë e saj fonetike, dhe prozodike, gramatikore e leksikore, por edhe veçantitë e tipologjive që rregullojnë diskursivitetin si dallim *i shkruar vs i folur*”; ai i D. Maingueneau-së që përvijohet përmes përkujdesjes për shqyrtime në fusha të ndryshme kërkimi, përmes “qasjes ndërdisiplinare ndaj praktikave diskursive të mirëpërcaktuara tashmë (pra përtej analizave të bisedës) të diskursit politik, letrar, filozofik, gazetaresk etj., duke synuar shqyrtimin e marrëdhënies së ndërlidhur të një teksti me vendin a kontekstin social në të cilin ai formësohet”; modeli a qasja e Ruth Amosy-së që ngulmon në ndërthurjen e pikëvështrimeve të analizës argumentuese të mesazheve me ato të analizës së diskursit, deri në “integrimin e teorive të argumentimit në Analizën e diskursit”, etj. (mbështetur në Soulager, “Préface”, 2015, 9-12).

mundëson partnerëve në komunikim të rigjenden në një terren kulturor e interpretues të përbashkët (atë të “botës së përjetuar” a “të kuptimit social të përbashkët”), por edhe me shqyrtime më pranë shkencave të ligjërimit, me punimet e Busse-s, Ehlich-ut, Jäger-it, Link-ut, Bublitz-it, Diaz-Bone-s, Keller-it, disa prej të cilëve janë ndikuar nga poststrukturalizmi amerikan, por në gjurmët hermeneutike të Heidegger-it, Gadamer-it, Habermas-it. Në *Itali*, ku teksti ka pasur vazhdimisht, në një perspektivë interpretative, qasjen semiotike (Eco). Ura kalimi janë ndërtuar gjithashtu me teorinë belge të hegjemonive të Laclau-së dhe Mouffe-s, me shkollën vjeneze të Beaugrande & Dressler-it, ose tekstologjinë hungareze në linjën e Petöfi-t etj.⁶

Siç mund të vërehet, ka një larmi modelesh, me pikënisje nga disiplina të shkencave të ligjërimit, por edhe përtej tyre, që e trajtojnë problematikën në lidhje me entitetet tekst e diskurs të lidhur me praktikat e shumta që nxjerr në pah realiteti i shoqërive të sotme, të cilat janë shndërruar, në radhë të parë, “shoqëri të komunikimit”.

Synimi i përpjekjeve të sotme është që në këtë larmi modelesh, shkollash e kahesh, “të mund të arrihet bashkëpunimi i modeleve, të imagjinohen *modele pa kufij*, të studiohet se çka vëzhgohet rishtazi, të propozohen mjetet metodologjike të reja dhe të ndriçohen kategori përshkruese inovuese që nxjerrin në pah të renë” (Ablali e al. 2018, 12).

Është një përvojë që duhet të silllet në shqyrtimet tona jo thjesht si kureshti intelektuale, por sidomos si ndihmëse për shqyrtimin e dukurive ligjërimore në shqipen e sotme. Duhet jo thjesht familjarizimi me ato prurje teorike, por edhe funksionalizimi i atyre arritjeve në dobi të shqipes. Është një dije me një dinamizëm a gjallëri të spikatur, ndërsa edhe në mendimin gjuhësor euro-atlantik flitet për një rinovim epistemologjik e heuristik në trajtimin e problematikës në lidhje me këto entite, konceptet në funksion të interpretimit të tyre, të metodologjive e mbështetjeve teorike në shqyrtime. Risitë e përvijuara në vijimësi është e nevojshme të jenë të pranishme edhe në mjediset tona studimore.

Përtej hapësirës së shkencave të ligjërimit: Ndërdisiplinariteti

Natyra komplekse e objektit me të cilin merret gjuhësia e diskursit, me njësitë përtejfrazore, vështirëson gjithashtu edhe vetë përcaktimin e ngushtë të disiplinave në të; për më tepër që edhe vetë njësitë a entitetet që shndërrohen në objekt studimi (diskursi/teksti/thënia), që kanë si veti karakterizuese jo

⁶ Këto të dhëna janë mbështetur në: Ablali e al. 2018, 10-12, dhe Angermüller 2007a, 9-23.

madhësinë, por tregues të tjerë formalë, jo pak herë e mpakin qartësinë në raportet e vendosura mes tyre. Megjithatë qasjet e studiuesve a kaheve të caktuara të studimit kanë parashtruar tashmë edhe hapësirat e secilës disiplinë dhe kufijtë mes tyre, duke theksuar edhe rëndësinë e trajtimeve *ndërdisciplinare* dhe pozicionimin në *kryqëzim disiplinash* të dijeve të përfutuara, sidomos në lidhje me Analizën e diskursit, edhe pse në shumë punime është disi e vështirë të thuash se cilit kah, rrymë a drejtim disiplinor i përket saktësisht shqyrtimi, a me cilën disiplinë është i lidhur drejtpërdrejt.

Por praktika e kërkimit shkencor të mundëson të shfrytëzosh përparësitë që ofrojnë shqyrtimet ndërdisciplinore, pa u kujdesur në çdo rast të krijohet modeli i shqyrtimit me përkatësi në këtë apo atë disiplinë (sepse synimi është ndriçimi sa më i plotë i profileve të objektit të shqyrtuar, *interpretimi* i vlerave që përftohen në procesin përdorimor të gjuhës); dhe ndërsa synojmë interpretim, “e kemi të vështirë të dallojmë qartë përkatësinë e interpretimeve të bëra, sepse çdo interpretim mundësohet prej një bashkëmarrëdhënieje mes horizonteve të ndryshme disiplinore” (Charaudeau 2015b, 126); kjo nuk pengon, gjithsesi, për përqendrim, sipas nevojës, në njërin prej disiplinave, për të përfutur atë metodologji që Charaudeau-ja e quan “ndërdisciplinartet i fokalizuar” (Charaudeau, po aty).

Studiuesit bien në një mendje, përgjithësisht, për dobinë e ndërdisciplinartetit në shqyrtimet në kuadër të gjuhësisë së diskursit. Ata ngulmojnë që diskursi bëhet vërtet objekt i dijes, kur merret në ngarkim nga “disiplina të ndryshme të diskursit” që kanë çdonjëra një interes të veçantë.” (Charaudeau 2015b, 127).

Madje vetë zanafilla e përvijimit të atyre dijeve është në territore që nuk janë domosdoshmërisht ato të shkencave të ligjërimit. Në Gjermani, për shembull, “përvijimi i Analizës së diskursit/Diskursanalyse u bë në kryqëzimin e shkencave të ligjërimit, të shkencave sociale e të historisë, pa një terren disiplinor të mirëfilltë. [..., ...] prirja e Analizës së diskursit, më pranë shkencave sociale, u karakterizua edhe nga fakti që teoricienët e ligjërimit atje nuk janë detyrimisht gjuhëtarë, por, më së shumti, filozofë, veçanërisht të ardhur prej shqyrtimeve në hermeneutikë (në hullinë e Martin Heidegger-it dhe Hans-Georg Gadamer-it) në rrymën analitike (Ludwig Wittgenstein-it) ose në Shkollën e Frankfurtit (Karl-Otto Apel-it dhe Jürgen Habermas-it)” (J. Angermüller 2007a, 5-16).

Ndikim i ndërsjelltë *shkenca ligjërimiti-hermeneutikë* vërehet në prurjet shkencore të Paul Ricoeur-it në Francë. Në qasjen e tij hermeneutike, çështjet e lidhura me diskursin e tekstin, thënien e aktet ligjërimore, subjektet folëse e bashkëfolëse (që ndërtojnë dhe që njëherazi edhe receiptojnë), janë objekt sa i hermeneutikës e disiplinave semiologjike, shpjeguese, interpretuese, po aq edhe i shkencave të ligjërimit, përkatësisht gjuhësisë së diskursit. Në një prej veprave të tij (*Du texte à l'action. Essais d'herméneutique, II, (1986)*), ai

përqendrohet e trajton në mënyrë të hollësishme çështje të tilla, si: “përvijimi i ligjërimit si diskurs”⁷ “nacioni i tekstualitetit”,⁸ “teksti si instancë e diskursit” që gjendet në shqyrtim përtej gjuhësisë së gjuhës, në gjuhësinë e diskursit dhe teorinë e akteve të ligjërimit etj.”⁹ Pra, integrohen natyrshëm në këtë problematikë të diskursit edhe aktet ligjërimore, sepse, sipas P. Ricoeur-it, “diskurset janë në vetvete veprime; ndaj lidhja mimetike – në kuptimin e plotë të termit – mes aktit që mundëson të thuash diçka (dhe ta lexosh atë) dhe veprimin të përfutur nuk është kurrë e pagjasë. Ajo veçse bëhet më e ndërlikuar, më e tërthortë nga prishja e lidhjes mes *signum* dhe *res* (shenjës dhe gjësëndit a konceptit)” (P. Ricoeur 1986, 8). Duke e parakuptuar mesazhin tekstor si një instancë a shfaqje të ngjizjes së diskursit në aspektin interpretues të tij, shtohet edhe një përmasë tjetër, përveç asaj semiotike – përmasa *semantike*, që nxit interpretime të shumta në teorinë e të lexuarit. Paul Ricoeur-i thekson se para se të përlllogarisnim në procesin e komunikimit përmes të lexuarit rolin e lexuesit, dhe procesit të të lexuarit, “teksti kishte vetëm një kuptim, domethënë lidhjet a marrëdhëniet e brendshme, një strukturë; ai ka tani një domethënie (signification), pra një formësim në vetë diskursin e subjektit që lexon; për nga kuptimi i tij, teksti kishte vetëm një përmasë semiologjike, ai ka tani, për nga domethënia e tij, një përmasë semantike” (1986, 172).

Madje, një pjesë të rëndësishme të asaj vepre (pjesën e dytë, të titulluar “Prej hermeneutikës së teksteve në hermeneutikën e veprimin” ai shtjellon çështje të tilla, si “ç’është një tekst?”, “teoria e tekstit”, “paradigma e tekstit”, “paradigma e interpretimit tekstor”, “roli i imagjinatës në diskurs” etj.

Është arritur të përvijohen këto qasje në një hapësirë studimi përtej shkencave të ligjërimit, por në ndërveprim me to, ndërkohë që në fushën e gjuhësisë, sipas Paul Ricoeur-it, qysh me Benveniste-in “fjalitë (kupto thëniet TP) janë të lidhura a kuptimësohen në një *hic et nunc* (këtu e tani). Atëherë teksti i “aktualizuar” gjen një mjedis dhe një pritje a vëmendje prej marrësve të mesazheve; ai vihet në këtë mënyrë në lëvizje e funksionim, i përfshirë dhe i

⁷ Sipas tij, “[...] diskursi përftohet si ngjarje: diçka ndodh kur dikush flet. Ky nocion i diskursit si ngjarje përvijohet qyshse marrim parasysh kalimin prej një gjuhësie të gjuhës ose të kodit në një gjuhësi të diskursit ose të mesazhit” (Ricoeur 1986, 115).

⁸ Tekstualiteti vërehet përmes qasjeve të tilla të përshkallëzuara, si: “përvijimi i ligjërimit si *diskurs*; përvijimi i diskursit si një *tërësi e strukturuar/vepër e strukturuar*; marrëdhënia e *të folurit me të shkruarit* në diskurs dhe në tërësitë/veprat e strukturuar si diskurs; tërësia e strukturuar si diskurs dhe *projektimi i botës/realitetit*; diskursi dhe tërësia e strukturuar si *ndërmjetësi e të kuptuarit të vetes*. Të gjitha këto tipare të marra sëbashku përbëjnë tiparet e tekstualitetit” (Ricoeur, po aty, 114)

⁹ Në interpretimin e asaj çka është thënë, “hermeneutika duhet t’i drejtohet jo vetëm gjuhësisë (gjuhësisë së diskursit, e dallueshme prej gjuhësisë së gjuhës), [...] por edhe teorisë së akteve të ligjërimit, ashtu siç e gjejmë te Austin-i dhe Searle-i” (Ricoeur, po aty, 208).

kushtëzuar te referenca drejt një realiteti dhe subjekteve. Ky realitet a kjo botë është ajo e lexuesit; ky subjekt është lexuesi vetë. Përgjatë interpretimit, do të thonim, të lexuarit bëhet si një proces i të folurit. Unë nuk po them: bëhet të folurit. Sepse të lexuarit nuk barazohet kurrë me ndërkëmbimet gjatë të folurit, me një dialog; por të lexuarit përmbushet konkretisht në një akt që është për tekstin ajo çka të folurit është për gjuhën, domethënë ngjarje dhe shfaqje e diskursit” (1986, 171-172).

Kahe shqyrtimesh që mundësuan të institucionalizohen dijet në Gjuhësinë/Analizën e diskursit

Në një hapësirë kaq të gjerë studimi, duke e parakuptuar diskursin si entitet të ngjizur përgjatë përdorimit të fjalëve, thënieve, teksteve në një kontekst të caktuar, të lidhur me veçantitë e subjekteve në komunikim, në situata të caktuara komunikative, të cilat ndikojnë që mesazhet të (ri-)kuptimësohen si pasojë e këtyre kushteve që veprojnë ndaj domethëniesve të drejtpërdrejta të shenjave gjuhësore, ndërkohë që edhe vetë skaji “diskurs” “nuk tregon medoemos të njëjtin objekt si për një gjuhëtar francez, një etnometodolog amerikano-verior ose semiolog rus”, në këtë fushë të gjerë studimi, pra, “janë të pranishme mënyra trajtimi dhe praktika jo pak herë të ndryshme, madje edhe të kundërta” (Angermuller 2007b, 5).

Përmes një vështrimi përgjithësues, këtë pamje tejet të relievizuar D. Maingueneau-ja e përmbledh në këtë mënyrë: “Në nivelin ndërkombëtar, skaji ‘analizë e diskursit’ ka priirjen të mbulojë atë çka T. A. Van Dijk-u e quan *analizat e gjinisë* (përkatësisht të *gjinive të diskursit TP*)¹⁰ dhe *analizat e bisedës*.

Analizat e gjinisë mbizotërojnë qartazi në përvojat shqyrtuese në Europë, *Analizat e bisedës* mbizotërojnë qartazi në përvojat shqyrtuese në Shtetet e Bashkuara, ku ajo përvojë shqyrtuese është e lidhur fort me etnometodologjinë” (Maingueneau 2025, 11).

Këto pikëvështrime janë institucionalizuar në aspektin konjitiv e social si pasojë e botimeve të shumta dhe angazhimit të studiuesve nga vende të ndryshme e pozicionimeve të caktuara në lidhje me shqyrtimin e problematikës. Janë domethënëse (si shembuj ilustrues), të dhënat për interesimet në trajtimin e kësaj problematike në botimet e bëra në anglisht nga Van Dijk-u, ose ato në frëngjisht në një prej revistave gjuhësore në Francë në dy dhjetëvjeçarët e fundit të shekullit XX (përveç studimeve të tjera), periudhë

¹⁰ Me “gjini” kuptohen “gjinitë e diskursit”, mekanizmat e komunikimit të përcaktuar në aspektin social e historik përmes të cilëve janë prodhuar dhe interpretuar thëniet; vetë këto gjini janë të përfshira në “tipa të diskursit”: politik, administrativ, juridik, shkollor etj.” (Maingueneau 2025, 11).

në të cilën u arrit institucionalizimi konjitiv e social i dijeve që trajtonin problematikën e diskursit, të analizës së diskursit a gjuhësisë së diskursit.

Sipas D. Maingueneau-së, një korpus i gjerë studimesh në kuadër të Analizës së diskursit është përftuar prej Van Dijk-ut, përmes përkujdesjes së gjatë të tij për të botuar në revista shkencore a përmbledhje studimesh kontribute të tij e bashkëpunëtorëve të tjerë të angazhuar në ndriçimin e profileve të ndryshme të objektit “diskurs”: në revistat “Discourse Studies” dhe “Discours and Society”, apo në dy seritë e vëllimeve “Handbook of Discours Analysis” (1985) që përmbledhin 35 punime të vëna në 4 vëllime dhe “Discourse Studies” (2007) që përmbledh 79 kontribute në 5 vëllime.

Janë prurje shkencore që krijojnë një kontekst tejet të gjerë të problematikës së Analizës së diskursit, qysh nga shqyrtimet e drejtpërdrejta gjuhësore, në kuadër të Gramatikës së diskursit, te vështimet në kuadër të Analizës Kritike të Diskursit, Pragmatikës së bisedës, Vështirimeve ndër-kulturore, Gjuhësisë së korpusit, Gjuhësisë tekstore, Retorikës etj. Është kjo qasje tejet e gjerë dhe e larmishme ndaj studimit të objektit “diskurs” që ka imponuar që brenda asaj hapësire të përvijohen kahe shqyrtimi a “disiplina” prej të cilave marrin përkatësi qasjet e veçanta nën emërtimet, si: *gramatikë e diskursit* (grammar discourse), *stilitikë* (stylistics), *retorikë* (rhetoric), *organizimi strukturor* a *superstrukturat* (superstructures): *skemat e diskursit*, *pragmatikë e diskursit*, *analizë e bisedës*, *analizë e gjinisë*. Dukshëm, këto “disiplina” nuk vendosen të gjitha në të njëjtin plan. *Gramatika e diskursit* dhe *organizimet strukturorë* (*superstrukturat - skemat e diskursit*) shqyrtohen në kuadër të gjuhësisë tekstore dhe *pragmatika e diskursit*, të analizës së gjuhës. Përsa i përket termit “retorikë”, autori ia rezervon atë “strukturave që ishin quajtur tradicionalisht “figura të stilit në retorikën klasike” (Maingueneau 2025, 11).

Ky korpus dijeje u përftua, në fakt, duke ndjekur hullinë e studimit të hapur më herët në shkollën anglo-saksone, qysh me distribucionalizmin dhe prurjet e Z. S. Harris-it, veçanërisht me artikullin e tij të botuar fillimisht në revistën amerikane “Language”, e mirënjohur për studimet në lëmë të gjuhësisë, të titulluar “Discourse analysis: A sample text” (1952); por më tej edhe me punimet e Halliday-t, veçanërisht me veprën “Cohesion in English” të Holliday-t dhe Hasan-it (1976), që kishin “shpërthyer ndërkohë kufijtë e shqyrtimit brenda fjalisë dhe në një mënyrë a tjetër ishin drejtuar drejt entiteteve tekst e diskurs, duke vënë gurë të rëndësishëm në themelet e një gjuhësie të tekstit dhe të diskursit.

Për të parë ritmet me të cilat po përvijohet institucionalizimi konjitiv e social i kësaj disipline në shkollën gjuhësore franceze në vitet ‘70-‘80 të shekullit XX, le të përmendim që brenda 17 vjetësh, 1969-1986, përveç prurjeve të tjera të natyrave të ndryshme, 10 numra të revistës tejet të

rëndësishme në fushën e gjuhësisë “Langages” i kushtohen tërësisht kësaj problematike.¹¹

Ishte një ecuri e institucionalizimit konjitiv e social të kësaj disipline në shkollën gjuhësore franceze që u përvijua jo vetëm me ritme të shpejta, por edhe me zgjerim, pasurim e thellim të problematikës, në përputhje me vetë natyrën e zhvillimeve të shoqërisë franceze e më gjerë, ndërsa dijet në këtë disiplinë pasqyronin veçantitë e nevojave për komunikim të shoqërisë dhe mendimi gjuhësor angazhohej të ndikonte, analizonte dhe nxirrte në pah pikërisht veçantitë e atyre zhvillimeve. Pikërisht kjo bashkëmarrëdhënie me ato realitete përcaktoi faza të ndryshme në të cilat u zhvilluan dijet e kësaj disipline drejt atij institucionalizimi: një fazë të parë, në të cilën problematika e shqyrtimeve të entitetit “diskurs” mbizotërohej nga konceptimi i diskursit të lidhur ngushtë me “ideologjinë”, “psikanalizën”, përgjithësisht nën tisin marksist të ideve të Althusser-it, por edhe dinamikës së zhvillimeve të lëvizjes së vitit 1968, që ndihmoi më së tepërmi në evoluimin e koncepteve edhe në mjediset intelektuale e universitare të kohës, e jehonës po ashtu të ideve të Lacan-it, Foucault-së etj.

Një fazë tjetër, ndërsa mpakja e asaj jehone në vitet 1980 e në vijim, deri në fund të shekullit XX, u karakterizua nga zgjerimi i shqyrtimeve në fushën e pragmatikës, prurjet e shumta në gjuhësinë tekstore, zhvillimi i shkencave të komunikimit e informacionit, përqendrimi në veprimtarinë komunikuese e vështrimi i asaj veprimtarie si një shumësi formash që folësi vë në funksionim, nxjerrja në pah e koncepteve që mundësojnë shqyrtime më të efektshme të proceseve komunikative (subjekti folës, dialogizmi, situatat e të folurit) dhe kushtëzimi i kuptimësimit të mesazheve edhe nën ndikimin e tyre, etj. Këto pikëvështrime të reja sollën një përqendrim të vëmendjes te “gjinitë e diskursit”, te diskursët e natyrave të ndryshme, por sidomos te diskursët filozofike, mediatike, shkencore etj. Ato prurje mundësuan kalimin në një fazë tjetër, në vitet 2000, në të cilën vijuan të lëvizet nëpër hullitë e përvijuara ndërkohë, por u drejtua vëmendja edhe në shqyrtimin e komunikimit numerik/digjital (sitet web, rrjetet sociale, e-mail-et etj.) që mundësoi mënyra të tjera të përhapjes së informacionit, të ndërveprimit gjuhësor, një mënyrë

¹¹ Ja titujt (po i japim të përkthyer në shqip) që përfaqësonin larminë e asaj problematike: n° 13 “Analiza e diskursit”; n° 23 “Diskursi politik”; n° 37 Analiza gjuhësore e diskursit, gjuha dhe ideologjia; n° 41 Tipologjia e diskursit politik; n° 52 Analiza gjuhësore e diskursit zhorasien; n° 53 Diskursi juridik: analizë dhe metodë; n° 55 Analiza e diskursit dhe gjuhësia e përgjithshme; n° 62 Analiza e diskursit politik; n° 71 Procesi diskursiv dhe strukturat leksikale – kongresi i Metz-it (1979) i Partisë socialiste; n° 81 Analiza e diskursit – hulli të reja. Homazh Michel Pecheux-së (Maingueneau 2025, 14).

trajtimi më dinamike e ndërvepruese përmes gjuhës dhe mjeteve të saj, si mesazhe plurisemiotike, ku ndërthuren shenjat verbale, imazhet dhe tingujt, emotikonet, e deri te folësit “johumanë” (zëri te GPS-të, robotët që përgjigjen në telefon etj.); madje deri te përdorimi i Inteligjencës Artificiale (IA). Është një front tjetër i rëndësishëm që pret angazhimin e analistëve të diskursit.

Ndërkohë, nuk reshtin përpjekjet për ta parë tërë këtë korpus dijeje në hullinë e një fushe të mirëpërcaktuar tashmë, edhe pse në zgjerim e sipër të territorit të saj dhe pasurim të problematikës në shqyrtim.

Po sjellim edhe një tjetër vështrim përgjithësues, përmes zërit “analiza e diskursit” në veprën “Termes et concepts pour l’analyse du discours, Une approche praxématique” (2017), produkt i *gjuhësisë praksematike*, me fillime qysh në vitet 1970, në Monpelje, e drejtuar në atë periudhë nga Robert Lafont-i; mes të tjerave, aty theksohet:

“Analiza e diskursit është fushë a hapësirë shqyrtimi e shkencave të ligjërimit që trajton njësitë tekstore në raportin e tyre me kushtet e tyre të prodhimit. Objekti i analizës së diskursit vendoset përtej fjalës dhe frazës, objekte klasike të gjuhësisë. Gjuha e përvijon realitetin e saj nëpërmjet diskursit dhe diskursin e shohim si stabilizim të përdorimeve gjuhësore/ligjërimore: njësia me të cilën njerëzit komunikojnë nuk është as sintagma as fjalia, por diskursi (që mundet nganjëherë të reduktohet në vetëm një njësi frastike ose sintaksore).

Mundet ta vështrojmë analizën e diskursit edhe në një pikëvështrim më të gjerë, në qasjen a perspektivën e *discourse analysis* të traditës anglo-saksone (Schiffirin 1994). Do të përfshijmë atëherë në hapësirën e saj teorinë e akteve të ligjërimit, sociolinguistikën ndërvepruese dhe variacioniste, etnografinë e komunikimit, pragmatikën, analizën bashkëbisedimore/analizën e bisedës, teori që propozojnë mënyra trajtimi të ndryshme të diskursit.

Do të theksojmë në veçanti dallimin e analizës së diskursit nga dega e shkencave të ligjërimit që i qëndron më pranë: gramatika e tekstit (ose – sintagmë që parapëlqehet më shumë sot – gjuhësia tekstore). Sipas modelit të gramatikës së fjalisë (që përshkruan lidhjet brendafrazole), gjuhësia tekstore përshkruan lidhjet ndërfrastike. Objekti i saj, duke qenë se prirret të formulojë sa më qartë se si organizohet ligjërimiti në njësi më të mëdha se fraza – domethënë teksti – nxit, për shembull, interesime, për anaforën, progresionin tekstor, konektorët, izotopitë semantike, më globalisht për të gjitha dukuritë e koherencë/kohezionit tekstor që mundësojnë të dallohet një tekst prej një vijimësie të paorganizuar fjalish. Por ky përshkrim realizohet pa vënë në lidhje njësinë tekstore me kushtet e saj të prodhimit. Analiza e diskursit përkufizohet, në të kundërt, nga vënia në dukje e kësaj lidhjeje: diskursi është i analizuar në kontekstin e tij. Gjithsesi, nuk bëhet fjalë që të shpjegohet diskursi nga konteksti i tij nëpërmjet një qasjeje mekaniciste, por të analizohet se si kuptimi prodhohet në ndërveprim me parametrat e ndryshëm si situata e komunikimit,

subjektet, marrëdhëniet mes diskurseve, ideologjia, formacioni diskursiv, gjinia e diskursit dhe tipat e tekstit” (Termes et concepts, 2017, 24-28).

Përtej këtij pikëvështrimi të përgjithshëm, vlen të përmenden edhe dy aspekte të rëndësishme në zhvillimet e sotme në analizën e diskursit:

Së pari, njëri prej kaheve të zhvillimeve të sotme përqendrohet në shqyrtimin e diskurseve në media, të cilat në etapën e tanishme, me zhvillimin e vullshëm që kanë marrë, janë njëherazi edhe “mbështetësit dhe aktorët e evoluimit të gjuhës” (Boyer 2015, 87), duke qenë njëherazi shprehëse domethënëse të një realiteti social, psikologjik e kulturor të periudhës së tanishme [...] treguese të mënyrave të organizimit të formave, procedeve, teknikave të mediatizimit të diskurseve, më saktësisht të gjinive të diskursit dhe nevojave të praktikave të caktuara ligjërimore e sociale. Për analistin e diskursit shfaqen sfida të shumta në shqyrtimin e këtij realiteti tejet të larmishëm diskursiv mediatik për të parë se si përçohen “synimet sociale”, “kuptimësimet e mesazhe sociale”, që përftohen prej kontekstualizimeve të “kuptimit gjuhësor” në procesin diskursiv mediatik” (Soulages 2015, 15).

Merr rëndësi të veçantë shqyrtimi i këtij realiteti diskursiv, sepse mediat janë “hapësirat më të dukshme ku mund të vërehet kristalizimi njëherazi i gjuhës, i kujtesës historike dhe i një kulture të përbashkët” (Soulages po aty, 15).

Së dyti, kahu tjetër i rëndësishëm në zhvillimet e tanishme të analizës së diskursit, veçanërisht të shkollës franceze, ka të bëjë me qasjet ndaj diskursit letrar. Krahas botimeve të ndryshme qysh në fillim të viteve 1990, një piketë e rëndësishme që orientoi energjitë dhe kahun e shqyrtimeve të këtij aspekti të veçantë në zhvillimet e analizës së diskursit konsiderohet *Kolokuiumi* i mbajtur në Cerisy në shtator 2002, me temën “Analiza e diskursit: një kthesë në studimet letrare”, 2-9 shtator 2002, dhe vepra e botuar nën drejtimin e Ruth Amossy-së dhe Dominique Maingueneau-së “L’analyse du discours dans les études littéraires/Analiza e diskursit në studimet letrare” (2003), me kontributet e diskutimet në atë kolokuium; një vepër reference e vijueshme, si për risitë që u sollën përmes kontributeve, po aq edhe për diskutimet mes personaliteteve pjesëmarrëse në ato diskutime. Qysh në sythin “Paraqitje” të asaj vepre theksohet dalja në pah e një *analize të diskursit letrar* në fillim të viteve 1990, një hapësirë studimi që “përftohet prej përputhjes e bashkimit të përpjekjeve të kaheve a rrymave të ndryshme të shqyrtimit: analiza e diskursit, që kishte eksportuar konceptet e saj drejt korpuseve të reja për të, studimet e teksteve të prirura drejt kategorive të enoncacionit gjuhësor ose pragmatikës, zhvillimet në studimet letrare të angazhuara në kuadër të socio-kritikës [...] [...] Në etapën e tanishme, në lidhje me studimin e teksteve letrare, janë teoritë e enoncacionit gjuhësor dhe rrymat pragmatike, në të shumtën e rasteve të integruara në një gjuhësi të diskursit, që i nxisin ato shqyrtime” (Présentation, 2003, 9-10). Synimi i kësaj hullie të re shqyrtimi të tekstit/diskursit letrar vërehet në

pohimin e D. Maingueneau-së, ndërsa thekson që “me dijet e përpunuara në analizën e diskursit letrar synohet të arrihet një transformim i thellë i qasjeve përmes të cilave mund të studiohen tekstet në disiplinat letrare” (Maingueneau 2003, 15).

Dhjetëvjeçarët e parë të shekullit XXI kanë shënuar një zhvillim tejet të suksesshëm të analizës së diskursit letrar, me kontribute të shumta që vijnë nga hapësira frankofone e lëvrimin të kësaj qasjeje të veçantë të shkollës franceze të analizës së diskursit, por edhe nga vende të tjera si Brazili, Argjentina, Spanja, Portugalia, Italia, Algjeria, Polonia, Danimarka etj., ku ndikimi i asaj shkolle është i konsiderueshëm. Shqyrtimi i çështjeve të tilla që lidhen me marrëdhëniet ndërdiskursive në ngjizjen e mesazheve (letrare), natyra polifonike e ngjizjes së tyre, roli i subjektit folës e thënë në mesazh, rëndësia e skenave/situatave të komunikimit dhe të të thënit, përgjithësisht e “skenografisë” së pranishme në ato ngjizje, paratopia karakterizuese e veprës dhe krijuesit, triada qenie biografike/shkrimtar/qenie tekstore etj. janë tashmë kontribuese në atë “transformim të thellë të qasjeve përmes të cilave mund të studiohen tekstet në disiplinat letrare”, që mëtonte D. Maingueneau-ja në fillimet e zhvillimit të kësaj qasjeje të veçantë të Analizës së diskursit (shih më gjerë Plangarica 2023a). Tërë ky korpus dijeje i formësuar tashmë në gjuhësinë/analizën e diskursit na mundëson të pohojmë që në shumësinë e formave e shfaqjeve të praktikave ligjërimore në etapën e tanishme mund të flitet tashmë jo thjesht për *universin e ligjërimit*, siç e cilësonte Benveniste-i e të tjerë, por për *multiversin diskursiv*, duke parakuptuar në këtë rast realitetet me përmasa të pamata, një shumësi vlerash të përfuara nga aftësia e qenies njerëzore për të përdorur mjetet e saj të komunikimit, veçanërisht ato verbale.

Por, nga ana tjetër, edhe Gjuhësia/Analiza e diskursit është bërë një multivers, një shumësi universesh, një shumësi vlerash, ku galaksitë e ndryshme fitojnë në kohë forca të ndryshme gravitacionale, që tërheqin të tjera galaksi rreth tyre në një kohë të caktuar ose përafrohen rreth galaksive të tjera që mbizotërojnë në një kohë tjetër, duke ndërtuar njëherazi edhe mundësitë e bashkëveprimit “urat e bashkëpunimit”. Siç theksojnë Damon Mayaffre dhe Laurent Vanni, “Analiza e diskursit është bërë përgjatë dhjetëvjeçarëve një multivers të cilit nuk është e lehtë t’i përshkruash as kufijtë as historinë. Veçanërisht, galaksia franceze, në qendër të gravitetit për një kohë të gjatë, sillet sot rreth galaksisë anglo-saksone e bërë mbizotëruese, çka nxit kryqëzime kulturore dhe epistemologjike të koncepteve të bibliografive, të paradigmeve që s’është e lehtë t’i ftillosh. [...] Analiza e diskursit mbetet në një kryqëzim disiplinuar [...] por rrugët që të drejtojnë aty, qendra e gravitetit, destinacionet

kanë ndryshuar dhe janë mpleksur përgjatë kohës, duke e kthyer çdo sintezë në një përpjekje jo të lehtë” (Mayaffre dhe Vanni 2025, 41-42).¹²

o o o

Në mendimin tonë gjuhësor i kemi të reflektuara në mënyra të ndryshme këto qasje, edhe pse jo në gjerësinë dhe larmishmërinë e interesimeve që u vunë re në gjysmën e dytë të shekullit XX në shkollat e ndryshme gjuhësore, sidomos në atë anglo-saksone, franceze a gjermanike. Në mënyrë të veçantë ato janë të pranishme në prurjet shkencore të studiuesit Xhevat Lloshi, në kuadër të studimeve të tij në fushë të stilistikës e pragmatikës, veçanërisht në veprat “Stilistika e gjuhës shqipes” (1987) e më tej te “Stilistika e gjuhës shqipe e pragmatika” (1999) dhe ribotuar disa herë, por edhe në shkrimet e veprat me analiza stilistike për vepra të ndryshme të autorëve shqiptarë të periudhave të ndryshme të zhvillimit të letërsisë në gjuhën shqipe. Prurjet e tij shkencore kanë krijuar një model të suksesshëm, të ndjekur në shqyrtime nga studiues të tjerë, specialistë a doktorantë në botime të ndryshme në formën e monografive, artikujve studimorë, tezave të doktoratës, ku gjinitë/tipat e diskursit shqyrtohen si stile funksionale (politiko-shoqëror, tekniko-shkencor, administrativo-juridik, i letërsisë artistike a stili i veprimtarisë fetare) dhe analizat e bisedës integrohen në dijet për stilet ligjërimore dhe njohuritë e dhëna në kuadër të Pragmatikës. Në punimet e Xhevat Lloshit janë të pranishme prurjet e shkollës anglo-saksone e më gjerë, përmes një trajtimi krijues deri në përfundimin e një qasjeje origjinale në lidhje me dukuritë në gjuhën shqipe.

Rreth disa shkaqeve të pavëmendjes në shqyrtime ndaj dukurive të lidhura me diskursin

Edhe pse në mendimin tonë gjuhësor vërehen arritje entuziasmuese nga studiues të caktuar, të cilët arrijnë të njohin në kohë rrishtë që shfaqen në shqyrtimet në kuadër të Gjuhësisë/Analizës së diskursit, nuk vërehet, gjithsesi, vëmendja e duhur dhe angazhimi institucional për angazhime më të plota e

¹² Në formën e shënimit, në po këtë shkrim, autorët pohojnë që “këto kryqëzime a ndërmarrëdhënie komplekse – nganjëherë deri në paradoks – mundet të ilustrohen, për shembull, me referencat që Fairclough-u bën te Althusser-i ose Pecheux-ja (ndër themeluesit e shkollës franceze të diskursit, shën. ynë TP), edhe pse s’mund të themi që “Critical Discourse Analysis” në tërësi, për të cilën Fairclough-u konsiderohet ndër themeluesit e saj, është me frymëzim francez e materialist. Nga ana tjetër, vërehet që Shkolla e quajtur “franceze” e Analizës së diskursit ngulmon ta konsiderojë si akt themelues përkthimin e *Discourse Analysis* të Harris-it në *Langages* [...], edhe pse nuk mund të themi që distribucionalizmi amerikan mbizotëron në përvijimin e analizës së diskursit në mjedisin francez prej 55 vjetësh” (Mayaffre dhe Vanni, po aty, Shënimi 1, faqe 41).

synime më të programuara në trajtimin e aspekteve të ndryshme që lidhen me këtë problematikë për shqipen.¹³

Ka një sërë arsyesh për vëmendjen e pakët në shqyrtime ndaj këtij entiteti: arsye që lidhen me karakteristikat e veçantitë e vetë entitetit, që kërkojnë ndriçim në një hapësirë të gjerë epistemologjike, dhe jo gjithnjë të lidhura drejtpërdrejt me interesimet e gjuhëtarëve (le të theksojmë sërish që interesimet, më së tepërmi, lindin edhe në fushën e filozofisë, historisë, ideologjisë, psikologjisë, studimeve letrare, antropologjisë etj.), pra jo vetëm në kuadër të gjuhësisë, a më drejtpërdrejt të shkencave të ligjërimit.

Madje, analiza e diskursit, si një kah a disiplinë e zhvilluar në hapësirën e shkencave të ligjërimit, lidhet ngushtë me “teorinë e diskursit” e cila “rigrupon a mbledh projekte intelektuale që kombinojnë në mënyra të ndryshme angazhime të përfuara prej poststrukturalizmit, në veçanti prej M. Foucault-së dhe J. Derrida-së, prej *Cultural Studies* dhe konstruktivizmit. Ato nxisin në shqyrtim probleme të parakuptuara të shkencave humane dhe sociale, në veçanti mbi subjektivitetin, kuptimësimin e mesazheve, pushtetin, identitetin seksual, shkrimësinë a mënyrën e të shkruarit, disidencën, postkolonializmin etj. Vetë analistët e diskursit, me metoda të shumta, studiojnë korpuse duke u mbështetur në shkencat e ligjërimit, të cilat këto shkenca (të ligjërimit) i vënë ato në marrëdhënie me fushat e tjera të shkencave humane e sociale” (Maingueneau 2025, 9).

Por zgjerimi i interesimeve ndaj këtij entiteti përtej gjuhësisë s’mund të jetë arsye për shpërfillje nga gjuhëtarët, por duhet të përbëjë një motiv më shumë për vëmendje, për përkujdesje edhe më të veçantë, sidomos për ato aspekte që lidhen më drejtpërdrejt me konceptimin e këtij entiteti, me organizimin e mesazheve në përputhje me situatat komunikative e thënësore, rolin e organizuesve tekstorë, konektorëve a përgjithësisht të shenjuesve diskursivë në ligjërimit, sidomos në diskursin shkencor, letrar, gazetaresk etj., përfitim të modaliteteve të ndryshme në lidhje me pozicionimin e folësit a thëniepërfutësit në situata të ndryshme komunikative e thënësore, që mundësojnë të ashtuquajturin modalizim, përdorimin e kohëve foljore dhe mjeteve të tjera që çojnë përtej përkatësisë së drejtpërdrejtë foljore në të ashtuquajturin temporalitet e aspektualitet, e një sërë dukurish të tjera që kanë

¹³ Gjithsesi është disi më e ndryshme gjendja e studimeve në shqipe për problematikën që lidhet me entitetin “tekst”. Një sërë botimesh në formë monografish, artikujsh studimorë, teza doktorate a në formën e manualeve (për përshkrimin e gjuhësisë a gramatikës së tekstit), shkruar nga studiues të fushave të gjuhësisë a studimeve letrare, janë të pranishme tashmë në botimet tona shkencore në Shqipëri, Kosovë, Maqedoninë e Veriut, por edhe më gjerë, te arbëreshët në Itali etj. (arritjet në këtë fushë studimi do të jenë objekt i një paraqitjeje tjetër).

të bëjnë me kuptimësimin e rikuptimësimin e thënieve, tekstit a mesazheve tekstore.

Mungesa e vëmendjes ndaj këtij entiteti, diskursit, në mjedisin tonë shkencor është nxitur, ndoshta, edhe për shkak të një ngadalësie relative në studimet tona ndaj dukurive e fakteve gjuhësore që kërkojnë shpjegim përtej qasjeve që përqendrohen në studimin e njësive të sistemit, qasje që parakuptojnë objekte studimi përtej kufijve të fjalisë, shqyrtime që kërkojnë njohje të thelluar të metodologjive e mbështetjeve teorike që formësohen përmes disiplinave të ndryshme në përbërje të dijeve të përfuara në të ashtuquajturat *shkencat e ligjëritimit*.¹⁴

Po ashtu, mefshtësia në shqyrtimin e problematikës që shfaq shqyrtimi i këtij entiteti, s'mund të jetë justifikim për mendimin tonë gjuhësor a specialistët e gjuhës, duke e konsideruar atë përtej territorit të tyre të ngushtë të shqyrtimit, sepse, në radhë të parë, brendia e konceptit “diskurs” bart *gjuhën*, edhe pse të vështruar përtej qasjes së zakonshme që lidhet me shqyrtimet e njësive të sistemit gjuhësor. Shqyrtimi i diskursit nuk e shmang përkujdesjen për studimin e njësive të sistemit, veçse i zgjeron hapësirat e shqyrtimit të tyre, duke i vënë ato në lidhje e marrëdhënie me kontekste të larmishme. Siç vëren D. Maingueneau-ja, aktualisht, ndërsa qasja jonë shkencore përvijohet përmes analizës së diskursit, “jemi të prirur, në fakt, të bashkojmë në shqyrtim gjuhën (madje, më gjerë, burimet semiotike të pranishme në një shoqëri), veprimtarinë komunikative dhe njohuritë (tipat e ndryshëm të dijeve, individuale ose kolektive, që ndihmojnë e mundësojnë ndërtimin dhe interpretimin e kuptimit të thënieve)” (Maingueneau 2025, 9).

Pavëmendja ndaj entitetit “diskurs” në mendimin tonë gjuhësor është shkaktuar, ndoshta, edhe nga njohja jo aq sa duhet e konteksteve në të cilat janë përvijuar dijet e gjuhësisë/analizës së diskursit, jo pak herë larg atyre të gjuhësisë së gjuhës, madje prej studiuesish a lëvruesish që jo pak herë nuk njihen të angazhuar drejtpërdrejt në fushën e gjuhësisë; për më tepër, me përkatësi në vende e paradigma të ndryshme shkencore, në Europë, SHBA, Amerikën latine etj., pra jo vetëm gjuhëtarë, por edhe antropologë e sociologë, filozofë, psikanalistë etj.

¹⁴ Vërehet një lloj pavëmendjeje e pajustificueshme, edhe pse qysh herët, ndërsa po zhvilloheshin këto dije në mjedisin shkencor evropian apo atë amerikano-verior, segmente syçela në mendimin tonë gjuhësor po i sillnin në të njëjtën kohë edhe në mendimin tonë gjuhësor ato prurje; studiues të mirinformuar për ato zhvillime po i bënin ato të pranishme edhe në mendimin tonë gjuhësor, mes të cilëve, në mënyrë të veçantë e më sistimore, R. Ismajli, me ngulmimin në sjelljen e dijeve të gjuhësisë tekstore e teorive të të thënit, a Xhevat Lloshi, siç theksuam më parë, për prurjet në lëmin e stilistikës e pragmatikës.

Gjuhësia/Analiza e diskursit në hapësirën e shkencave të ligjërimit dhe qasja ndaj terminologjisë a skajeve të përdorura

Gjuhësia/Analiza e diskursit dhe përgjithësisht disiplinat që bëhen pjesë e *shkencave të ligjërimit*, dijet, konceptet e metodologjitë e përfuara në atë hapësirë mundësojnë jo thjesht njohuri të natyrës metagjuhësore, por edhe njohuri që ndihmojnë në përdorimin sa më të efektshëm të gjuhës, për nevojat nga më të ndryshmet, e njëherazi në situatat nga më të larmishmet.

Natyrshëm disiplinat gjuhësore në përbërje të gjuhësisë/analizës së diskursit, që u kushtojnë vëmendje të veçantë proceseve të komunikimit përmes gjuhës, kanë sjellë para studiuesit një sërë konceptesh dhe terminologjinë përkatëse me të cilat përvijohet *metagjuha* dhe *metadiskursi* i tij, që meritojnë një vëmendje të veçantë. Ka prej tyre që futen rishtazi në përvojat tona, ka të tjera që duhen ridimensionuar, saktësuar, specifikuar për fusha të caktuara shqyrtimi (shtohet detyrimi për këtë përkujdesje, kur njohuritë shkencore të referencës kalojnë më tej në njohuri të didaktizuara në mësimdhënien e shqipes në shkollë dhe integrimin e atyre njohurive në *gramatikën shkollore*).

Në këtë kontekst, pyetje të tilla si këto në vijim, mund të duken edhe më të motivuara: Si do të vijnë në gramatikat tona (dhe më tej në “gramatikën shkollore”) nocionet e *diskursit*, *enonciacionit*, *të funksioneve të ndryshme të akteve të të folurit* apo njësitë a procedetë që lidhen me to? Si do të vijnë nocionet që lidhen me “aktorët” në *situatën e komunikimit* dhe atë *thënësores*, ndërkohë që emërtimet “dhënës” e “marrës mesazhi” mbeten të paplota për të përshkruar veçantitë e përfuara në dy kontekste jo të njëjta situative, ndërkohë që rëndom po dallohen kuptimisht *folësi* (lokutori) e *bashkëfolësi* (alokutori), ndaj *thënësi* a *thëniepërfutuesi* (enonciatori) dhe *bashkëthënësi*; ndërkohë që në analizat e tekstit/diskursit, sidomos atij letrar, po dallohen edhe “qeniet tekstore” që po ashtu “flasin”; për të shkruar më tej te *aktet e të folurit*, *akti lokutiv*, *ilokutiv*, *perlokutiv*, *etj.*?

Më së pari, në lidhje me entitetin a skajin “diskurs”.

Me zhvillimin e shkencave të ligjërimit, përkatësisht të gjuhësisë/analizës së diskursit, skaji “diskurs” dhe vetë koncepti që ai shenjon, e ka zgjeruar çerdhen kuptimore, si pasojë e përdorimit në kontekste të reja të shqyrtimeve shkencore në këto fusha. Siç vëren D. Maingueneau-ja, në këto hapësira shqyrtimi, diskursi *parakupton një organizim përtejfrazor; është një formë veprimi përmes gjuhës; është ndërveprues; është i kontekstualizuar; u nënshtrohet rregullimeve në raport me normën; merr vlerë veçse në brendësi të një situatë të ndërsjellë të ligjërimit, në një interdiskurs*.¹⁵ Për pasojë, ndoshta

¹⁵ Shih më gjerë D. Maingueneau 2009a, 46-47.

duhet që, në varësi të përdorimeve të reja dhe konteksteve të veçanta ku ai përdoret, në gjuhën shqipe (veçanërisht për Gramatikën shkollore dhe botimet popullore) të gjejmë edhe emërtime alternative, nëse është e mundur, duke qëndruar më pranë dhe në lidhje më të drejtpërdrejtë me kuptimin e përfutur në këto kontekste.

Duke e quajtur të përligjur skajin *ligjëratë* për *diskurs*, në kontekstin e vendit të kësaj njësie qendrore në gjuhësinë e tekstit a stilistikë (të pranishëm veçanërisht në trajtesat e studiuesve R. Ismajli¹⁶ dhe Xh. Lloshi), gjithsesi na duket e domosdoshme që në përdorimin e skajit në kuadër të rrymave të sotme pragmatike, teorive të të thënit (enonciacionit), e përgjithësisht në gjuhësinë e diskursit, skaji “ligjëratë” të ketë të pranishme në ato kontekste si alternativë përzgjedhjeje (në varësi të kontekstit dhe parapëlqimit të studiuesit) edhe skajin “diskurs” ose skajin tog “përftesë ligjërimore” (sipas nesh, skaji tog “përftesë ligjërimore”, i përdorur në kontekste të caktuara, është më shprehës për natyrën dhe brendinë që ka skaji “diskurs” jo në pak raste në pragmatikën gjuhësore dhe kontekstet e disiplinave të tjera ku ai përdoret, p.sh., në analizën e diskursit, gjuhësinë e tekstit, didaktikën e gjuhës etj.; dhe, veçanërisht, në “gramatikën shkollore”).¹⁷

Na e përforcon bindjen për përdorimin e skajeve “diskurs” dhe “përftesë ligjërimore” edhe fakti tjetër i përdorimit të dendur që ka tani skaji “diskurs”,

¹⁶ Problemet e lidhura me emërtimet a përdorimin si skaje të koncepteve *ligjërim*, *gjuhë*, *të folur*, e po ashtu edhe *diskurs*/*ligjëratë*, *tekst* janë trajtuar qysh herët në mendimin tonë gjuhësor, mes të tjerëve, në mënyrë tejet të thukët, nga studiuesi Rexhep Ismajli, në dy studime të titulluara “Konceptet ligjërim/gjuhë/të folur” dhe “Teksti”, të botuara në “Shumësia e tekstit”, Rilindja, Prishtinë 1977, 1980, përkatësisht në faqet 32-67 dhe 68-89. Në parashtrimet tona ne kemi përdorur përvojën e përfutur sipas qëndrimeve të R. Ismajlit për skajet *ligjërim*, *gjuhë*, *të folur*; por kemi përdorur skajin *diskurs* ose *përftesë ligjërimore*, në vend të *ligjëratë*. Skajin *ligjërim* e kemi përdorur për *langage*.

¹⁷ Në emërtimin “përftesë ligjërimore” (*përftesë* – diçka që krijohet e prodhohet nga lidhja e dy gjërave, diçka që përftohet; dhe *ligjërimore* – që ka të bëjë me ligjërimin - FGJSSH, 1980, faqe 1430, 998) na çojnë shumë prej vetive që vë në dukje D. Maingueneau-ja për “diskursin”, që parakupton: “procesin e të thënit” (pra një proces që përfton një produkt/përftesë ligjërimor/-e), “një organizim tejfrazor, jo domosdoshmërisht më i madh se fjalia, por produkt që përftohet nga struktura të një natyre tjetër në krahasim me fjalinë” (pra një produkt/përftesë përgjatë përdorimit të gjuhës), “një formë veprimi” (pra, e përfutur për të nxitur një akt), “i orientuar prej synimit të folësit” (pra, që bart përkujdesje e synim përgjatë përftimit), “i kontekstualizuar” (pra, natyrshëm, si diçka e përfutur që bart e përfton njëherazi kontekstin), “i marrë në ngarkim” (pra, diçka e përfutur, që parakupton natyrshëm në ligjërim lidhjen me vetat, kohën, hapësirën), “i drejtuar a matuar nga norma” (pra, si diçka e ngjizur a përfutur që parakupton natyrshëm normat, rregullat e përftimit) etj. (vetitë e “diskursit” janë cituar nga Maingueneau, 2004/ 2014, 31-35).

në krahasim me *ligjëratë*, në metadiskursin universitar në disiplinat që lidhen me këtë problematikë. Në to janë të pranishme edhe dijet që lidhen me shkollat, drejtimet a disiplinat që mbulohen nga *gramatika diskursive* a *gramatika e diskursit*, si qasje *makrosintaksore*, përtej fjalisë si njësi e *mikrosintaksës* (në anglisht *discourse grammar/discursive grammar, discourse syntax/Text syntax/Suprasentential syntax*); *analiza e diskursit, studimi i diskursit* (në anglisht *discours analysis, discourse studies*); apo *analiza kritike e diskursit* (anglisht *critical discourse analysis*) etj.

I përftuar në kontekstet ku gjuhësia e diskursit ishte në shqyrtim e sipër të veçantive të entiteteve “tekst” e “diskurs”, ndërsa “aktet e të folurit” ende nuk kishin tërhequr vëmendjen e studiuesve tanë me veçantitë e tyre si koncepte dhe entitete të gjuhës në përdorim, skaji “ligjëratë”, nuk po konsiderohet lehtë në metadiskursin e tanishëm si skaj që përfaqëson edhe larminë e shfaqjeve të kësaj brendie të re, ndaj vërehet prirja për përdorimin e skajit të huazuar “diskurs” (krahas grupeve me përbërësen mbiemërore “qasje *diskursive*, analizë *diskursive*” etj.). Nëse në dijet e referencës specialistët e fushave përkatëse të gjuhësisë së diskursit mund të përzgjedhin mes “diskurs” e “ligjëratë” në përputhje me kontekstet teorike në të cilat ata integrojnë shqyrtimet e tyre, mendojmë që në “gramatikën shkollore” dhe dijet populuarizuese të problematikës së lidhur me diskurset, për skajin “diskurs” mund të përzgjidhet e përdoret krahas *ligjëratë*, togu “përftesë ligjërimore”. Ky emërtim përafron edhe me traditën e formësuar tashmë përmes prurjeve të studiuesit Xh. Lloshi në lëmin e *Stilistikës gjuhësore të shqipes*, ku u kushtohet vëmendje organizimit të dytë gjuhësor në sfera të ndryshme të veprimtarisë sociale, pra në studimin e stileve funksionale në shqipë si shprehëse të *praksis-it* diskursiv (a praktikës diskursive) të sferave të ndryshme të asaj veprimtarie.¹⁸

Nga ana tjetër, është pikërisht kjo mënyrë e të kuptuarit të kësaj kategorie që zotërimin e *diskursit*, pra *përftesave ligjërimore*, e bën objektivin kryesor të mësimdhënies së gjuhës, duke vënë në qendër të mësimdhënies praktikat ligjërimore (shih më gjerë Plangarica 2018b, 128-131).

¹⁸ Sipas trajtimit praksematik të analizës së diskursit, “sferat e ndryshme të veprimtarisë sociale prodhojnë dhe strukturojnë *praksis-e* a *praktika* të ndryshme (tërësi veprimtarish që synojnë një rezultat): materiale, simbolike, diskursive [...] Çdo sferë të veprimtarisë sociale i korrespondon kështu një *praksis diskursiv*: sferës së veprimtarisë politike, praksis-i diskursiv politik; sferës së veprimtarisë shkencore, praksis-i diskursiv shkencor, sferës së veprimtarisë fetare, praksis-i diskursiv fetar [...]” etj. (shih Caillat dhe Verine 2024, 13-26; dhe Termes et concepts..., 2017, 299-301). Pra, diskursi politik, shkencor, fetar etj., të vështruar përmes *stileve funksionale politik, shkencor, fetar* etj. mund të vërehen si *përftesa ligjërimore politike, shkencore, fetare* etj. në tekste që mundësojnë njohuritë e didaktizuara të dijeve të referencës.

Gjuhësia e sotme, duke u përkujdesur që të shqyrtojë jo vetëm produktin gjuhësor, por edhe kushtet e përfimit të tij, pra në tërësi aktin e komunikimit, ka përpunuar një sërë kategorish e konceptesh që sërish kërkojnë interpretime dhe skaje sa më të përshtatshme në gjuhën shqipe. Në mënyrë të veçantë presin përcaktime të mëtejshme dhe skaje sa më të përshtatshme kategoritë që lidhen me situatën e komunikimit dhe situatën e të thënit (enonciacionit) dhe “aktorët” veprues në të, folësit (lokutorët) e thënësit (enonciatorët). Siç thekson P. Charaudeau-ja, “situata e komunikimit përcakton identitetin social dhe psikologjik të personave që komunikojnë. Por kur ata komunikojnë, këta persona japin edhe një *identitet mirëfilli ligjërimor* që nuk është i së njëjtës natyrë si identiteti psikosocial. Sigurisht, këto dy tipe identiteti konfondohen përgjatë të folurit të folësit. Gjithsesi është e nevojshme t’i dallojmë ato, nëse do të duam të kuptojmë se si janë përvijuar lojërat ligjërimore të aktit të komunikimit” (Charaudeau 1992, 638-639).

Në këtë aspekt, një seri skajesh dalin të lidhura ngushtë me dhënësin e mesazhit a folësin. Gjendemi edhe në gjuhën shqipe në prani të një morie emërtimesh, si *folës, dhënës mesazhi, thënës, emetues, enonciator*, etj. nga njëra anë dhe, nga ana tjetër, *bashkëbisedues, marrës mesazhi, bashkëfolës, receptues, bashkëthënës* etj. Në fakt, shumësia e emërtimeve pasqyron edhe një vështirësi që haset në vetë shkencat gjuhësore dhe të komunikimit, ku këto skaje përfaqësojnë nocione që jo gjithnjë kanë qëndrueshmërinë e duhur. Këto janë nocione me vlera jo shumë të qëndrueshme, sepse kushtëzohen nga lidhjet që ato vendosin me nocionet fqinjë, në veçanti me atë të *folësit (locuteur)* dhe veçantitë e vetë kahut teorik në të cilën kategoria përkatëse përftohet dhe përdoret.

Dalin në pah në këtë kontekst një sërë konceptesh-terma që janë të nevojshëm në shqyrtime dhe po hyjnë/do të hyjnë natyrshëm edhe në njohuritë e transmetuara në dijen shkollore përmes mësimdhënies së gjuhës shqipe dhe letërsisë në cikle të ndryshme shkollore. Prania e koncepteve apo entiteteve të tilla (në shkencat e ligjërimit), si “situatë e komunikimit”, krahas “situatës së të thënit” a “skenografisë” në përfitim të akteve të ndryshme ligjërimore, dallimi i funksioneve të ndryshme që pëmbushen në ato akte (lokutiv, ilokutiv, perlokutiv), dallimi i bërë në lidhje me statuset jo të njëjta që përvijojnë “aktorët” e atyre akteve, si folës a thënës në përvijimin dhe realizimin e thënieve, nga njëra anë, dhe bashkëfolës a bashkëthënës, që mundësojnë rikuptimësimin e mesazhit të përçar, për më tepër, subjektivizimi i këtyre lidhjeve në tekst, veçanërisht në tekstin a diskursin letrar, do të kërkojë ekuivalente didaktike edhe për dijet shkollore. Përftohet në këtë mënyrë një problematikë jo e thjeshtë, pra, edhe në fushë të terminologjisë, çka do të reflektohet edhe në “gramatikën shkollore”. Për emërtimet e koncepteve-terma të kësaj natyre, që shfaqin vështirësi në përdorim, prania e emërtimeve të

përbëra, me sferë më të gjerë shenjimi, mund të jetë e përshtatshme për dijen shkollore.

Emërtimet “folës” e “bashkëfolës” në lidhje me situatën e komunikimit, “thënës” e “bashkëthënës” (apo “thëniepërfutues” e “thëniemarrës”) në lidhje me ngjizjen dhe rikuptimësimin e domethënies së mesazhit, mund të jenë të përshtatshme në tekstet e gjuhës e letërsisë në cikle të ndryshme shkollore parauniversitare. Dhe, mbi këtë logjikë, emërtimi mund të vijohet më tej, kur analiza shtrihet në lidhje me tekstet a diskurset e natyrave të ndryshme që analizohen në procesin mësimor, sidomos atyre letrare, ku subjektiviteti është i pranishëm dhe i ngjizur gjuhësisht, veçanërisht në tekstet poetike.

Gjithsesi, situata në lidhje me tekstin letrar (sidomos atë poetik) shfaqet më e ndërlikuar. Dihet tashmë se vepra letrare është dukuri komunikative që u nënshtrohet ligjësive të komunikimit, duke bartur një sërë veçantish: ajo është shprehëse e pozicionimeve estetike të shkrintarit; është krijuese e një skenografie të veçantë, ku ndërthuren “aktorët” e natyrave të ndryshme a thëniepërfutuesit dhe, si diskurs, është përftesë e një marrëdhënieje të veçantë me lexuesin (bashkëfolësin e thëniemarrësin), pjesë e së cilës është etosi diskursiv i shprehur përmes qëndrimit të thëniepërfutuesve apo enonciatorëve në ligjërim; nga ana tjetër, folësit a thëniepërfutuesit në vepër vështrohen si burim pikëvështrimesh që mundësojnë shumësinë e zërave në thënie a polifoninë në mesazh, duke përftuar në këtë mënyrë një bashkëmarrëdhënie të ngushtë të tri instancave që futen në procesin krijues (individit biografik (qenies biografike), shkrintarit dhe thëniebartësit (a thëniepërshkruesit, qenies tekstore), duke i inkadruar ato në një hapësirë e kohë të përftuar nëpërmjet treguesve tekstore (përmes deiktikëve a tregorëve hapësinorë e kohorë dhe pranisë së objekteve e rrethanave të tjera të pranishme në thënie/mesazh); në këtë mënyrë ngjizet një proces i veçantë i të thënit, me gjurmë të dukshme që barten në të thënat konkrete në aktin diskursiv të përftuar, çka dekontekstualizohet dhe rikontekstualizohet nga lexuesi a thëniemarrësi, përmes një tjetër procesi të thëni, duke u bërë edhe ai vetë pjesë e rikuptimësimit të tekstit letrar (shih më gjerë Charaudeau dhe Maingueneau 2002, 516-517).

Në tërë këtë proces janë të pamjaftueshme dy skajet e zakonshme të procesit të komunikimit, “dhënës mesazhi” e “marrës mesazhi”; tërësia e emërtimeve të specifikuar në atë proces, ku merret në konsideratë “situata e komunikimit” (dukuri jashtëgjuhësore) dhe “situata e të thënit” dhe “skenografia” (të përftuara përmes mjeteve gjuhësore, në diskurset konkrete), ndihmon lexuesin e interpretuesin të shpjegojë e vlerësojë dukuritë e ngjizjes gjuhësore të diskursit letrar e, në këtë mënyrë, edhe vlerat estetike të përftesës ligjërimore përkatëse, që ngjallin/duhet të ngjallin përjetime estetike. Ndaj na duket e përshtatshme të futim në përdorim konceptet-terma “folës” për “lokutor”, “thënës” a “thëniepërfutues” për “enonciator”, “thëniebartës” a “thëniepërshkrues” për “qenien tekstore” që përftohet si pasojë e polifonisë në

tekst dhe kur i njëjti “aktor” në procesin e të thënit ngjiz gjuhësisht pikëvështrime të ndryshme, e për pasojë edhe “vetje” jo të njëjta. Krijimi i emërtimeve-kompozita me fjalën “thënës”, të përlindur a prejardhur nga “thënie”, na ndihmon më tej për krijime termash që shfaqen në qasje të tjera për diskursin letrar, si ai i “arki-enonciatorit” në diskursin dramatik, që do të shenjojë “aktorin” që përfaqëson autorin në procesin e të thënit në vepër, që mund të vijë në shqip si “thëniepërfutuesi zanafillor”; siç na mundëson të përdorim “bashkëthënës” a “thëniemarrës” si skajin tjetër përballë “thëniepërfutues” e “thëniebartës”.

Kjo mënyrë etiketimi na ndihmon edhe në përcaktimin a përkufizimin e koncepteve. Siç pranohet tashmë “përkufizimi i një termi duhet të mbajë parasysh lidhjen e përfutur nga nocioni me sistemin nocionor [..., ...] nuk mund të studiohet sintagmatika e termave, lidhjet mes përbërësve, pa mbajtur parasysh ekzistencën e serive, domethënë pa mbajtur parasysh lidhjet paradigmatiche” (Portelance 1990, 111,120).

Probleme mund të hasen, gjithashtu, edhe në didaktizimin e njohurive në lidhje me aktet e ligjërimin, *aktit lokutiv*, *ilokutiv* dhe *perlokutiv*. Pranohet tashmë se akti i ligjërimin është një prej nocioneve thelbësore të pragmatikës gjuhësore që parakupton “njësinë më të vogël e cila përgjatë të folurit përfiton një veprim (urdhër, lutje, pohim, premtim [...]), me synimin për ta ndryshuar situatën mes bashkëfolësve [...]; ndërsa bashkëfolësi mundet ta interpretojë mesazhin veçse nëse njeh synimin e folësit. [...] Sipas Austin-it, duke prodhuar a përfutur një akt ligjërimor, përbushim në fakt njëherazi tri akte: një akt lokutiv (prodhojmë një sekuencë a vijimësi tingujsh që kanë organizim sintaksor dhe që referon te diçka); një akt ilokutiv (përbushim përgjatë të folurit një veprim që i ndryshon lidhjet mes bashkëfolësve: pohojmë, premtojmë, urdhërojmë [...]); një akt perlokutiv (me anë të të cilit, nëpërmjet aktit ilokutiv, realizojmë veprime të ndryshme)” (Maingueneau 2009b, 15).

Në thelb, kjo është brendia e këtyre akteve, edhe pse autorë të ndryshëm shpjegojnë më gjerë a në mënyrë edhe më të thukët këto koncepte.¹⁹

¹⁹ Për shembull, në *Introduction à la pragmatique*, kemi këto përcaktime: “akti lokutiv është përbushur duke prodhuar një thënie dhe lidhet me veprimtarinë gjuhësore të folësit. Ai përftohet përmes shumë operacioneve të njëkohshme: prodhimit të tingujve, përzgjedhjes së fjalëve a morfemave, renditjes së tyre sipas rregullave sintaksore, përcaktimit të intonacionit të caktuar dhe, më së fundi, dhënia e një kuptimi dhe një referenti të veçantë njërive të përdorura. Prodhimi i tij i korrespondon në disa aspekte fjalisë; 2. Akti ilokutiv është përbushur duke thënë diçka dhe përbën aktin ligjërimor të mirëfilltë të të folurit. Ai vlerësohet me terma të suksesit a dështimit dhe varet prej një numri të caktuar rrethanash të përvijimit të të folurit. [...] 3. Akti perlokutiv është përbushur a kryer nga kërkesa për të thënë diçka dhe për të vënë në dukje efektet e prodhuara nga akti ilokutiv mbi tjetrin. Ky akt manifestohet në formën e reaksioneve të

Edhe në literaturën tonë gjuhësore, sidomos me daljen në dritë të veprave që trajtojnë probleme të pragmatikës, filozofisë së gjuhës, gjuhësisë së përgjithshme a gjuhësisë teorike, brendia e këtyre koncepteve është ndriçuar siç duhet. Ato kanë hyrë tashmë në literaturën që përdorin specialistët tanë të fushës së gjuhësisë a studentët që studiojnë në këtë fushë.

Megjithatë, duke vënë re se këto skaje mbeten të vështira për t'u përvetësuar dhe ngulitur te përdoruesit në përvojat tona shqyrtuese, për shkak të formës latine të emërimit, mendojmë që ato mund të vijnë në gjuhën shqipe me anë të skajeve-kompozita të mëposhtme dhe, si të tilla, mund të rekomandohen edhe në “gramatikën shkollore”: 1. *Akt lokutiv* të përdoret me përgjegjësen në shqipe *akt i thëniepërfuturit a i mirëthënies*; 2. *Akt ilokutiv* të përdoret me përgjegjësen *akt i thënieangazhimit a i thëniesynimit*; 3. *Akt perlokutiv* të përdoret me përgjegjësen *akt i thënieveprimit a thënieefektit* (shih më gjerë, Plangarica 2018b, 137-140).

Dhe, së fundi, do të shtonim se përvijimi i dijës gjuhësore në kuadër të zhvillimeve të sotme të shkencave të ligjërimit (në përbërje të të cilave shumë disiplina shqyrtojnë entitete gjuhësore përtej fjalisë, por, në mënyrë të posaçme, shqyrtojnë edhe dukuritë gjuhësore në njërën prej formave të përdorimit të gjuhës, në *ligjërimitin e folur*, ka nxitur qasje të reja edhe ndaj njësive gjuhësore si *fjalja*, rikonceptime dhe ripërkufizime të saj, ndërsa ajo studiohet e lidhur me njësitë apo entitetet *thënie, periudhë, diskurs e tekst*.

Për studiuues të ndryshëm të shkencave të ligjërimit, ripërkufizimi a specifikimi i brendisë që bartin njësitë sintaksore në hapësirat e *mikrosintaksës* e *makrosintaksës* ndihmon për shqyrtimin e aspekteve të caktuara gjuhësore të pastudiuara më parë. Ky ripërkufizim nxitet nga shqyrtimet që vijnë në përgjigje të pyetjeve të tilla, si: A janë të përshtatshme dhe të mjaftueshme nocionet e skajet “fjali e thjeshtë” dhe “e përbërë” në shqyrtimet e entiteteve “diskurs” e “tekst”? A mundësojnë ato lehtësi në shqyrtimet e ligjërimit të folur, ku larmia e variacioni krijon të tjera lidhje, raporte e ndërvarësi? A mundet të sigurojmë me këto koncepte analizat në hapësirat e mikrosintaksës e, po ashtu, edhe të makrosintaksës?

Studimet tona në fushën e gjuhësisë së tekstit, të pragmatikës, të analizës së diskursit, sidomos ato që synojnë studimin e ligjërimit të folur (këto të fundit, të mbetura më tepër si projekte të institucioneve tona), po shfaqin dhe do të shfaqin edhe më shumë në të ardhmen ato probleme që janë të pranishme tashmë në përvojat europiane si pasojë e qasjeve të reja konceptuale e metodologjike; ndaj është me vlerë ndriçimi i atyre qasjeve, për të lehtësuar shqyrtimet në lidhje me shqipen.

Në një realitet të ri shqyrtime, ndërsa bëhen përpjekje për të përcaktuar njësitë përbërëse të entiteteve “tekst” e “diskurs”, ndërsa vërehen veçantitë e ngjizjes së ligjërimit të folur dhe gjurmët e oralitetit edhe në ligjërimin e shkruar, studiuesit vërejnë “brishtësinë” e nocionit “fjali” për shqyrtimin e dukurive tekstore apo në ligjërimin e folur, ndaj po u drejtohen gjithnjë e më shumë nocioneve “clause”, “propozicion”, “propozicion i aktualizuar a thëniezuar”, “periudhë” etj.

Studiues të ndryshëm që u përkushtohen analizave narratologjike apo të tillë që përqendrohen në veçantitë gjuhësore të ligjërimit të folur, argumentojnë risjelljen në shqyrtimet sintaksore, semantike e pragmatike të njësisve të tilla minimale sintaksore, si “clause” apo “propozicion”. Për ta është e motivueshme rimarrja e njësisë “clause”, që parakupton përmbushjen e një akti të thëni (enonciativ) të natyrës sintagmatike ose të fjalisë së thjeshtë. Sipas tyre, në një diskurs, “clause-et” e njëpasnjëshme përvijojnë mes tyre raporte semantike të inferencës dhe jo raporte të varësisë morfo-sintaksore (Neveu: 2017:28); të tjerë theksojnë se në vend të “clause”, termi/skaji “propozicion i aktualizuar” (në shqip mund ta përshtatnim “sifjali e aktualizuar” apo “e thëniezuar”), mund të jetë më i përshtatshëm si njësi minimale që vë në dukje a nxjerr në pah natyrën e produktit të një akti të thëni. Sipas J.-M. Adam-it, duke përzgjedhur të flasim për “sifjali të aktualizuar a thëniezuar”, nuk përkufizojmë një njësi dhe aq virtuale si propozicioni i logjicienëve ose gramatikanëve, por një njësi bazë tekstore, të përfutur në fakt dhe të prodhuar nga një akt i të thënit, pra si një thënie minimale (Adam, 2014:82).

Në këtë kontekst mund t'i sillemi edhe nocionit të “periudhës”, që nga studiuesit e gjuhësisë tekstore dhe ligjërimit të folur po përcaktohet si njësi informuese që rigrupon segmente diskursive të quajtura “clause” a “sifjali”, që përvijojnë mes tyre lidhje të presupozimit ose më përgjithësisht të inferencës, si njësi që parakupton çdo sekuencë diskursive, segmentet e së cilës hyjnë në lidhje veçse me ndërmjetësimin e dijeve të përbashkëta me thëniepërfutuesit e bashkëthënësit a thëniemarrësit (Neveu 2017, 100); ose si njësi që përbën njërin prej planeve të organizimit të tekstualitetit, që ka përparësinë e mbulimit të lidhjeve sa logjiko-gramatikore, po aq edhe ritmike (Adam 2014, 164). Në këtë problematikë shtohet natyrshëm edhe qëndrimi që duhet mbajtur në lidhje me emërtimin e disa njësisve gjuhësore që shërbejnë për lidhjen e organizimin e entiteteve përtejfralore, në rolin e konektorëve a lidhëzorëve të natyrave të ndryshme, por edhe me role të tjera për të shprehur anën subjektive të folësit a thëniepërfutuesit, pra në rolin e *organizuesve tekstorë* a *diskursivë*, që më së shumti po emërtohen si “shenjues diskursivë”, të cilët po ashtu kërkojnë mbulim terminologjik.

Këto qasje dhe rikuptimësime të nocioneve tradicionale në shqyrtimet gjuhësore kanë lindur nga nevoja për shqyrtime të aspekteve që kanë tërhequr vëmendjen në kahe të ndryshme të studimeve gjuhësore, të gjuhësisë/analizës

së diskursit, pragmatikës së diskursit, të narratologjisë etj., dhe mund të bëhen të përshtatshme edhe për shqyrtimet tona kur t'i qasemi më nga afër këtyre aspekteve dhe mbi bazat metodologjike që po përftohen ndërkohë (shih më gjerë, Plangarica 2021, 89-104).

Diskutimi në lidhje me këto probleme dhe përvijimi i qëndrimeve të caktuara në lidhje me to në mendimin tonë gjuhësor mund të krijojë edhe kontekstin më të përshtatshëm për specialistët e didaktikës gjuhësore për të bërë përzgjedhjet më të përshtatshme në njohuritë dhe konceptet-terma që do të përfshihen më tej në “gramatikën shkollore”.

Qasjet dhe riqasjet ndaj entiteteve të tilla si *diskurs* (a përftesë ligjërimore), *akte të të folurit – lokutiv, ilokutiv e perlokutiv* (a thëniepërftrim, thënieangazhimit e thënieveprimit), *qenie tekstore* (a thëniepërfutës, thëniebartës, thëniepërshkrues), *fjali, fjali e aktualizuar* (a clause, sifjali e thëniezuar), *periudhë etj.* janë të motivueshme, sepse këto riqasje jo vetëm na mundësojnë të ndriçojmë më mirë atë çka është përvijuar tashmë si përvojë e suksesshme në shqyrtimet gjuhësore, por na mundësojnë të ndriçojmë edhe profile të reja të objekteve tona të studimit, të integruara në gjuhësinë e diskursit, duke na detyruar njëherazi të zgjerojmë edhe hapësirat e interpretimeve tona teorike; dhe, në këtë mënyrë, të rikonceptualizojmë kategoritë e entitetet gjuhësore me të cilat jemi më të familjarizuar apo të lehtësojmë kapjen e domethënieve që bartin entitetet përkatëse si pasojë e riemërtimit përmes kompozitave a etiketimeve sintagmatike.

Meqë shkallë-shkallë, bashkë me njohuritë përkatëse, këto koncepte-terma po futen edhe në dijet e transpozuara a didaktizuara në tekstet e gjuhës e letërsisë dhe materialet didaktike shoqëruese, paraqitja e tyre edhe përmes kompozitave e sintagmave terminologjike që përvijojnë nomenklaturën e fushës së përdorimit do të ishte një rrugë e rekomandueshme. Emërtimet terminologjike përmes kompozitave a sintagmave mundësojnë përftrimin e një nomenklature të fushës që lehtëson të kuptuarit e termave, sepse shfaqen si përshkruese të domethënies së tyre.

Në propozimet e bëra nuk mëtojmë të japim një zgjidhje përfundimtare (zgjidhjet përfundimtare në këto raste janë tejet të vështira dhe të kushtëzuara nga një mori faktorësh), por shpresojmë e dëshirojmë që të nxitet diskutimi, prej të cilit përftohen më tej zgjidhje më të qëndrueshme.

Për institucionalizimin konjitiv e social të dijeve të gjuhësisë së diskursit në mendimin gjuhësor shqiptar²⁰

Siç e vumë në dukje në sythet pararendëse të kësaj trajtese, për studimet tona që u kushtohen dukurive të ndryshme të komunikimit në gjuhën shqipe, proceseve të përdorimit të saj dhe produktit të përftuar në kontekste, sfera përdorimi e situata të caktuara komunikative e enonciative, e vërejmë ende të vështirë të pohojmë që dijet e përfuara në këto fusha studimi për shqipen, prurjet shkencore në to kanë mundësuar përfitim e disiplinave përkatëse në mendimin gjuhësor shqiptar apo të pohojmë që këto disiplina a kahe shqyrtimelesh gëzojnë tashmë *institucionalizim konjitiv/intelektual e social* në shkencën tonë gjuhësore.²¹

Duke bërë një analogji, do të theksonim se dija në disiplinat e ndryshme të gjuhësisë së diskursit në mendimin tonë gjuhësor, në çdonjërin nga ato disiplina, është në faza të caktuara të kalimit të katër pragjeve që përcaktonte M. Foucault për përfitim e nivelit të shkencueshmërisë së një formacioni diskursiv. Mes katër pragjeve që ai parakuptonte për t'u kapërcyer, disiplina të ndryshme të gjuhësisë së diskursit në mendimin tonë gjuhësor janë në lartësi të ndryshme të atij shkallëzimi. Pavëmendja për të cilën folëm më parë vërehet pikërisht në kapërcimin jo të shpejtë të këtyre pragjeve.²²

²⁰ Vërejtjet e propozimet në këtë syth janë të pranishme edhe në artikullin tonë “Prurjet në shkencat e ligjërimit në etapën e tanishme dhe kahet/disiplinat që meritojnë përkujdesje të veçantë në studimin e shqipes”, botuar në *Studia Albanica* (organ i ASHSH-së, në anglisht), 2023/3-4.

²¹ Kur flasim për institucionalizimin konjitiv/intelektual dhe social të këtyre disiplinave, kemi parasysh edhe parametrat që parakuptojnë arritjen ose jo të këtij institucionalizimi. Sipas Robert Boure-s, “me *institucionalizimin konjitiv ose intelektual* (ai i referohet edhe R. Whithley-t, që i përdor më parë këto koncepte, shën. ynë) duhet kuptuar formulimi i çështjeve të studimit, problematikat, konceptet dhe teoritë, përpunimi i metodologjisë, ndërtimi i objekteve, pranueshmëria e rezultateve dhe përcaktimi i fushës shkencore, pra përcaktimi i kufijve me disiplinat e tjera, kufij që janë njëherazi pengesë por edhe ndërlihdës”.

Ndërsa “*institucionalizimi social* ka të bëjë me mënyrat e organizimit të studimit dhe mësimdhënies së dijeve të përfuara, me strukturat sociale të nxitjes së vazhdueshme të studimit dhe ripërtëritjes së komunitetit të studiuesve, të legjitimitimit dhe ndihmës financiare për burimet, me përvijimin e programeve të kërkimit shkencor, me sistemet e publikimit” (Boure 2005, 11).

²² M. Foucault e parakuptonte të tillë këtë kapërcim drejt shkencueshmërisë së formacionit diskursiv, që mundëson më tej përvijimin e disiplinës shkencore: pragu *i përfutueshmërisë së njohurive* që mundësojnë autonominë e fushës së dijes; pragu *i epistemologjizimit të njohurive*; ai *i përvijimit të të shprehurit në atë fushë*, me konceptet e terminologjinë përkatëse dhe pragu *i formalizimit të prurjeve* shkencore përkatëse (Shih më gjerë Foucault 1969, 241).

Janë tashmë të njohura rrugët që mundësojnë institucionalizimin e dijes shkencore (dhe të tilla janë edhe për këto disiplina a nëndisiplina). Mund të përshtasim ato kërkesa edhe për institucionalizimin e gjuhësisë/analizës së diskursit, duke përmendur kalimthi se janë të nevojshme:

- prania e sektorëve përkatës të kërkimit në këto fusha studimi në institucionet kërkimore-shkencore (në Institutin e Gjuhësisë dhe të Letërsisë pranë ASHSH-së, në departamentet e gjuhësisë në fakultetet e Historisë e filologjisë në universitetet e Shqipërisë dhe në institucionet analoge në Kosovë dhe Maqedoninë e Veriut);
- botimi i revistave të specializuara e periodike për shkencat e ligjërimit, duke i dhënë përparësi studimeve për gjuhësinë/analizën e diskursit;
- hartimi e publikimi i projekteve e programeve të studimit në fushat përkatëse, duke përcaktuar kufijtë e nëndisiplinave përkatëse dhe mundësitë për qasje ndërdisiplinare në lidhje me objektet në shqyrtim;
- hartimi e paraqitja e veprave sintetizuese, e përmbledhjeve, e manualeve a teksteve universitare, por edhe e botimeve të destinuara për të shpërndarë rezultatet e kërkimit pranë praktikuesve të shkencave të tjera ose atyre të përafërta;
- planifikimi i punës për përgatitjen e ekipeve të studiuesve që mund të ndërmarrin botimet e përditësuara të veprave bazë të mendimit gjuhësor, siç është Gramatika akademike e gjuhës shqipe, në përputhje edhe me shqyrtimet në këto nëndisiplina, pra, me të dhëna e interpretime edhe të natyrës diskursive e tekstore; si dhe planifikimi i punës për studimin e tipave të ndryshëm të teksteve e gjinive të diskursit;
- nxitja e botimeve sintetizuese për të shpërndarë dijen e formësuar ndërkohë në një gamë të gjerë lexuesish më pak të specializuar, por të interesuar për këtë problematikë;
- nxitja e organizimit të veprimtarive shkencore në këtë fushë studimi e kërkimi shkencor dhe nxjerrja në pah e studimeve të realizuara ndërkohë, si bazë për vështrime të mëtejshme, në qasje më të avancuara;
- përkthimi i veprave më të rëndësishme në fusha të ndryshme të shkencave të ligjërimit (me përparësi të atyre në gjuhësinë/analizën e diskursit) dhe diskutimi i terminologjisë që vjen në shqip përmes prurjeve shkencore e koncepteve në ato vepra;
- etj.

Do të mbushej në këtë mënyrë ajo pjesë e hapësirës së zbrazët që ka të bëjë me institucionalizimin konjitiv/intelektual e social dhe do t'u krijonim prurjeve tona shkencore në këto fusha studimi statusin e nëndisiplinave shkencore si pjesë përbërëse e kësaj gjuhësie më të re. Do të mundësoheshin, pra, hapa më të shpejtë drejt institucionalizimit të gjuhësisë së diskursit në mendimin gjuhësor shqiptar dhe do të vihej në funksionim më të plotë një

gjymtyrë e trupit të gjuhësisë shqiptare, pa funksionimin e së cilës ai trup do të mbetej i gjymtë.

Nëse plotësimi i atyre kërkesave është një ecuri e përgjithshme që karakterizon institucionalizimin e dijeve e disiplinave shkencore edhe për fusha të tjera të gjuhësisë a shkencave të ligjërimit, në etapën e tanishme e konsiderojmë më të ngutshëm ngulmimin në qartësimin shkencor e metodologjik të problematikës që lidhet me dikotominë *tekst/diskurs*, e për pasojë edhe çështjet që lidhen me interpretimin e dikotomisë *proces/produkt ligjërimit*.

Përqendrimi i vëmendjes në këto entite dhe problematikën që lidhet me to do të nxisë zhvillime më harmonike në një sërë disiplinash që janë pjesë e gjuhësisë/analizës së diskursit, duke e plotësuar me prurje konkrete atë hapësirë ende të papopulluar sa dhe si duhet të ngrehinës së mendimit gjuhësor shqiptar.

Meritojnë vëmendje të veçantë:

- qartësimi i pikëvështrimeve që përqendrohen te entitetet *tekst* dhe/ose *diskurs* sipas kaheve e drejtimeve të ndryshme gjuhësore; e po ashtu i qasjeve të ndryshme ndaj tyre në disiplinat që e kanë objekt të drejtpërdrejtë studimi, si gramatika tekstore, gjuhësia teksore, analiza e diskursit, semantika tekstore etj., për të njohur sa më plotë modelet teorike të përfuara dhe për të shfrytëzuar prurjet e atyre dijeve në funksion të interpretimit të realitetit përdorimor të shqipes (për të njohur, pra, qasje të ndryshme në lidhje me të kuptuarit e diskursit (si akt i prodhimit) dhe tekstit (si produkt i tij));
- ndriçimi i problemeve që lidhen me tipologjinë e teksteve dhe gjinitë e diskursit (duke e konsideruar tekstin si ndërtim teorik, të përcaktuar nga veti që ngjizen së brendshmi në të, përballë diskursit, si një realizim gjuhësor konkret, të përcaktuar nga veti a karakteristika socio-komunikative). Pra njohjen e problematikës së tekstit dhe diskursit, të përfuara e diskutuar qysh me Saussure-in dhe reflektimin semiologjik të tij mbi legjendat, parashtrimet mbi ndërtekstualitetin, me fillesa qysh me Bakhtine-in dhe Volochinov-in, me qasjet ndaj subjektivitetit në pikëvështrimet e Benveniste-it, mbi treguesit që mundësojnë argumentimin sipas Ducrot-së a sipas Rabatel-it, të analizës së bashkëbisedimit sipas modelit anglo-sakson të përpunuar nga van Dijk-u, Wodak-u etj., duke mundësuar në këtë mënyrë edhe një përjasje mes shkollave a kaheve të shqyrtimit dhe prirjen për të dalluar edhe “urat” e lidhjes mes tyre; (shih më gjerë Ablali e al. 2018, 15).
- familjarizimi në shqyrtime edhe me teorinë e polifonisë gjuhësore (mes paradigmave të ndryshme teorike) në lidhje me pozicionimin e folësit/thënësit në diskurs, duke parakuptuar një shumësi zërash që i atribuohen folësit, pra bashkekzistencën e “qenieve tekstore/diskursive” të shumta në përbërje të një thënieje;

- njohja e modeleve të përfuara tashmë në shkolla të ndryshme gjuhësore, si në shkollën franceze ku u kushtohet rëndësi edhe qasjes hermeneutike që e vendos tekstin në lidhje me interdiskursin dhe situatën historike e sociale në të cilën shkruhet e lexohet, krahas modeleve anglo-saksone apo anglofone, gjermanike a latinoamerikane, që u kushtojnë vëmendje rolit të prodhuesit dhe receptuesit më shumë sesa analizave të strukturave tekstore;
- njohja e thelluar e prurjeve shkencore të gjuhësisë së tekstit dhe analizës së diskursit, ndërsa studiojmë llojet/gjinitë e tekstit dhe gjinitë e diskursit. Vërehet se në studimet e tanishme, në jo pak raste, edhe pse mëtohet për t'i vendosur shqyrtimet mbi qasjet e gjuhësisë së tekstit dhe të diskursit, nuk arrihet të krijohet një status i vërtetë nga dijet e përfuara nga ato disiplina, edhe pse faktet mblidhen për t'u shqyrtuar nga qasjet e atyre fushave të studimit. Mungojnë përgjithësisht nocionet a konceptet e përpunuara në to, metodologjitë dhe dijet mbështetëse teorike. Madje, ende nuk vërehet prania e risive dhe prurjeve në shqyrtimin e tekstit dhe diskursit, edhe pse si referenca gjenden jo pak herë autorë, vepra dhe koncepte nga gjuhësia e tekstit dhe analiza e diskursit.
- njohja e përpunimi i një tërësie konceptesh (me termat përkatës), pra jo vetëm tekst e diskurs, thënie e sekuencë thëniesh, por edhe tipa të teksteve, gjini të diskursit, situatë e të thënit (enonciacionit), situatë e komunikimit, praktikë ligjërimore, praktikë diskursive, kontekst enonciativ, model komunikativ, etj. dhe më tej edhe një tërësi konceptesh të tjera që janë përpunuar tashmë për tipa të ndryshëm të tekstit a gjini të caktuara të diskursit, nga sfera e politikës, jurisprudencës, medias së shkruar e të folur, fesë ..., e deri te teksti e diskursi letrar.

Në mënyrë të veçantë, zhvillimi i disiplinave të ndryshme gjuhësore të diskursit, analizës së diskursit, analizës tekstore të diskursit, psikolinguistikës, pragmatikës, semantikës së tekstit etj., si disiplina që i japin peshë të konsiderueshme gjuhësisë së diskursit në shkencat e ligjërimit, parakupton apo ka të nevojshme grumbullimin e të dhënave në formën e korpuseve të ndryshme gjuhësore, përgatitja e të cilave kërkon pashmangshëm zhvillimin e *gjuhësisë së korpusit*, praninë e përvojave europiane e më gjerë në mendimin gjuhësor. Grumbullimi, disiplinimi e përpunimi i të dhënave përmes programeve të ndryshme kompjuterike, të cilët mundësojnë në etapën e tanishme përpunime të shumëfishta të regjistriteve të gjuhës së folur a të shkruar, krijon një bazë të sigurt për shqyrtime të vlerata në analizën e diskursit e të tekstit, por edhe për shqyrtime të natyrave të tjera, psikolinguistike, sociolinguistike, neurolinguistike etj., shqyrtime që mund të përqendrohen edhe në proceset konjitive përgjatë të folurit etj. Dhe në këtë mënyrë, shqyrtimet zgjerohen natyrshëm jo vetëm në dikotominë tekst/diskurs, por edhe në dikotominë proces/produkt ligjërimit, ku në një marrëdhënie të ngushtë janë

thëniepërfutesit (personi krijues i mesazhit dhe “qenia tekstore” që merr ngarkim ngjizjen e përcimitin e mesazhit) me bashkëthënësin/co-énonciataire (a lexuesin/dëgjuesin) në procesin e të lexuarit/dëgjuarit.

Në mbyllje

Prurjet e sotme në shkencat e ligjërimit në Europë, SHBA e më gjerë, në mënyrë të veçantë në gjuhësinë e diskursit a nëndisiplinat e kahet e ndryshme teorike pjesë përbërëse të asaj gjuhësie, kërkojnë edhe vetëdijësim për kompleksitetin e ndërmarreve shkencore në këtë fushë; ato s’mund të jenë të suksesshme pa një dije sistemore me zhvillime të dukshme jo thjesht në sociolinguistikë a psikolinguistikë, por në të gjitha nëndisiplinat e kahet e tjera të zhvilluara a në zhvillim e sipër, qysh nga njohuritë e thelluara në *gjuhësinë teorike e të përgjithshme, filozofinë e ligjërimit, pragmatikën gjuhësore, semantikën gjuhësore (leksikore, por edhe gramatikore e diskursive/tekstore), analizën tekstore të diskursit, antropologjinë gjuhësore, etnometodologjinë, semiotikën tekstore* etj.; e po ashtu edhe *sociologjinë e diskursit e psikologjinë e gjuhës*, duke u vetëdijësuar tashmë për natyrën ndërdisiplinare të dijeve të përftuara dhe kompetencën e shumëfishtë të studuesve që do të ndërmarrin studime në këto fusha.

Arritjet në të ashtuquajturën “gjuhësi e gjuhës” në mendimin tonë shkencor, përvoja e përftuar në institucionalizimin konjitiv e social të nëndisiplinave të ndryshme të asaj gjuhësie (në fushën e fonetikës, leksikologjisë, semantikës e terminologjisë, gramatikës, dialektologjisë a historisë së gjuhës), mund të ndihmojnë edhe për këto profile të reja, të domosdoshme të mendimit gjuhësor shqiptar.

Por zhvillimet, jo ato të duhura e të kërkuara në gjuhësinë e jashtme a gjuhësinë e diskursit, ndikojnë në ngadalësimin e lëvizjes edhe në “gjuhësinë e gjuhës”. Prurjet shkencore në gjuhësinë/analizën e diskursit në përvoja të ndryshme europiane kanë ndikuar drejtpërdrejt edhe në shqyrtimin e mëtejshëm të njësive të sistemit gjuhësor, duke shkuar përtej qasjes strukturaliste dhe interpretimit formal të dukurive gramatikore e leksikore, duke i bashkëngjitur mëtimin shkencor vlerën kuptimore që bartet në dukuritë e sistemit. Ngulmohet tashmë se “zhvillimi i mendimit gjuhësor ka treguar kufizimet e studimit formal të sistemeve. Strukturat gjuhësore nuk duhet të reduktohen në një gjeometri pa brendi, sintaksa nuk duhet të mendohet e pavarur prej kuptimit. Nga ana tjetër, si bashkëplotësuese e kërkesave në sintaksë, kërkimet në semantikë nuk mund të bëjnë abstragim prej sintaksës, të parakuptuar si organizim i kuptimit nga gjuha. Kuptimi varet prej një marrëdhënieje komplekse leksiko-sintaksore, ai varet prej vetë formës së leksikut dhe të diskursit ” (Grezka e al, 2014:8-9).

Përballimi i kërkesave të kohës në këtë drejtim nuk është thjesht detyrë e misioni i studiuesve të këtyre fushave, por detyrë e misioni i tërë “ngrehinës” institucionale shkencore, në hapësirat e përshtatshme e nxitëse të së cilës studiuesit do të mund, më tej, të japin produktin e dëshiruar e të pritur prej tyre.

Në botën e sotme, gjithnjë e më të globalizuar, në të cilën komunikimi mes folësve e veçanërisht komunikimi publik është i pranishëm në përmasa të paimagjinueshme veçse pak kohë më parë, në të cilën mundësitë e informacionit dhe ndërkëmbimeve shkencore janë po ashtu si kurrë më parë, shfaqet e detyrueshme (edhe për zhvillimin në fusha të ndryshme të shkencave), që nivelet e arritjeve të maten a krahasohen me rezultatet e arritjeve në mjediset shkencore jashtë nesh a përtej nesh.

Për më tepër kur flitet për një objekt studimi siç është “diskursi”, tashmë veçanti tipizuese *par excellence* e qenies njerëzore: “Që njeriu është një qenie e ligjërimin, ja çka nuk reshtim së thëni qysh prej një kohe të gjatë; që ai të jetë një njeri i diskursit, ja kalimi në një tonalitet të ri i pohimit, rëndësia e të cilit është ende e pamundur të matet, por që prek gjithsesi diçka thelbësore” (Charaudeau dhe Maingueneau 2002, 12).

Referencat

- Ablali. D., Achard-Bayle G., Reboul-Touré S., Temmar M. (éds.) (2018), Présentation, në *Texte et discours en confrontation dans l'espace européen*, Peter Lang SA, Editions scientifiques internationales, Berne.
- Adam J.-M. (2011, 2014, 3e éds.), *Linguistique textuelle*, Armand Colin, Paris.
- Amossy R., Maingueneau D. (dir.) (2003), *L'analyse du discours dans les études littéraires*, Presses Universitaires du Mirail.
- Angermuller J.. (2013), *Analyse du discours poststructuraliste. Les voix du sujet dans le langage chez Lacan, Althusser, Foucault, Derrida et Sollers*, Limoges: Lambert Lucas.
- _____. (2007a), L'analyse du discours en Europe, në Simone Bonnafous et Malika Temmar (dir.) *L'analyse du discours en sciences humaines*, Paris, Ophrys.
- _____. (2007b), “L'analyse du discours en Allemagne et en France, Croisement nationaux et limites disciplinaires”, në *Langage et société*, 2007/2, n° 120, faqe 5-16.
- Boyer H. (2015), La mise en scène télévisuelle des “accents” et autre variations sociolinguistique: quelques observations en

- discours publicitaire, në *L'analyse de discours. Sa place dans les sciences du langage et de la communication. Hommage à Patrick Charaudeau*, sous la direction de Jean-Claude Soulages, Presses Universitaire de Rennes, faqe 87-95.
- Benveniste E. (1966), *Problèmes de linguistique générale, I*, collection Bibliothèque des Sciences humaines.
- Barthes R. (1966), Introduction à l'analyse structurale des récits, në *Communications* n°8.
- Boure R. (2005), Réflexions autour de l'institutionnalisation des disciplines, Sciences de l'information et de la communication versus économie?, në *Communication*, vol. 24/1, faqe 9-37.
- Boutet J. & Maingueneau D. (2005), Sociolinguistique et analyse de discours: façons de dire, façons de faire, në *Langage et Société*, 114 (4), faqe 15-47.
- Caillat D., Verine B. (dir.) (2024), *Manuel d'analyse du discours, Perspective contemporaines*, De Boeck Supérieur s.a.
- Charaudeau, P. (2015a) De la linguistique de la langue à la linguistique du discours, et retour, në Engwall, Gunnel E. & Fant, L. (eds). *Stockholm Studies in Romance Languages*, Stockholm University Press, faqe 3-12. (DOI:<http://dx.doi.org/10.16993/bac.a>.License:CC-BY).
- _____. (2015b), Le maelstrom de l'interdiscours, në *L'analyse de discours. Sa place dans les sciences du langage et de la communication. Hommage à Patrick Charaudeau*, sous la direction de Jean-Claude Soulages, Presses Universitaire de Rennes, faqe 125-138.
- _____. (1992), *Grammaire du sens et de l'expression*, Hachette Éducation.
- Charaudeau P., Maingueneau D. (dir.) (2002), *Dictionnaire d'analyse du discours*, Éditions du Seuil.
- Foucault F. (1969), *L'archéologie du savoir*, Gallimard.
- Garric N., Calas F. (2007), *Introduction à la pragmatique*, Hachette Supérieur, Paris.
- Grezka A., Leclère M., Temmar M. (2014), Introduction në *Les sciences du langage en Europe*, Actes du colloque 2011 de l'ASL – Association des Sciences du Langage, Lambert-Lucas.
- Harris Z.S., (1952) Discourse analysis: A sample text, në *Language*, 28 (4), faqe 474-494.

- Hjelmslev L. (1966), *Le langage*, Paris: Minuit.
- Halliday M. A. K., Hasan R. (1976), *Cohesion in English*, ed. Longman.
- Ismajli R. (1977, 1980), *Shumësia e tekstit*, Rilindja, Prishtinë.
- Lloshi Xh. (1999), *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Tiranë, SHBLU.
- Maingueneau D. (2025), Introduction, në *Langue française*, L'analyse du discours, 226, juin 2025 (La composition de ce numéro a été confié à Dominique Maingueneau), Armand Colin.
- _____. (2014), *Discours et analyse du discours, Introduction*, Armand Colin.
- _____. (2004/2014), *Le discours littéraire, Paratopie et scène d'énonciation*, Armand Colin.
- _____. (2009a), *Les termes clés de l'analyse du discours*, Édition du Seuil.
- _____. (2009b), *Aborder la linguistique*, Edition du Seuil.
- _____. (2003), Ouverture, Un tournant dans les études littéraires, në R. Amossy, D. Maingueneau (dir.), *L'analyse du discours dans les études littéraires*, Presses Universitaires du Mirail, faqe 15-25.
- _____. (1988), Langue et Discours. La linguistique et son double, në *DRLAV/Documen DRLAV/Documentation et Recherche en Linguistique Alleman Vincennes/ Année 1988/39/*; Numéro thématique *L'usage des mots*, faqe 21-38 (edhe en ligne, Persée: <https://www.persee-> de https://www.persee.doc.drlav_0754-9296_1988n
- Mayaffre D., Vanni L. (2025), AD et IA: de la lexicométrie aux réseau de neurones, l'inquiétude méthodologique de l'Analyse du discours", në *Langue française*, 226, juin, 2025, *L'analyse du discours*, faqe 41-57.
- Meschonnic H. (1999), *Poétique du traduire*, Lagrasse, Verdier.
- Neveu F. (2017), *Lexique des notions linguistique*, Armand Colin, 3e édition.
- Paveau M.-A., Sarfati G. -E. (2011), *Les grandes théories de la linguistique, De la grammaire comparée à la pragmatique*, Armand Colin.

- Plangarica T. (2023a), *Prania/paprania e koncepteve dhe qasjeve teorike të shkencave të ligjërimit në programet universitare të studimit të diskursit letrar në gjuhën shqipe*, në Konferencën shkencore ndërkombëtare *Letërsia kombëtare në sistemin universitar*, organizuar nga Akademia e Shkencave e Shqipërisë, në bashkëpunim me Universitetin e Korçës “Fan Noli”, më 14 nëntor 2023.
- _____. (2023b), Prurjet në shkencat e ligjërimit në etapën e tanishme dhe kahet/disiplinat që meritojnë përkujdesje të veçantë në studimin e shqipes, botuar në *Studia Albanica* (organ i ASHSH-së, në anglisht), 2023/3-4.
- _____. (2021), Sërish mbi konceptet *ffali, periudhë, thënie, diskurs, tekst* në shkencat e ligjërimit, në *Aspekte të gjuhësisë së zbatuar*, 3, ASHSH dhe ASA, Tiranë.
- _____. (2018a), Variacioni gjuhësor si objekt shqyrtimi në shkencat e ligjërimit, Analiza e diskursit si bashkëplotësuese e shqyrtimeve në Sociolinguistikë, në *Aspekte të gjuhësisë së zbatuar*, 2, ASA, Tiranë.
- _____. (2018b), Mbi disa skaje gjuhësore në fushën e teorisë së të thënit, pragmatikës dhe gjuhësisë tekstore, në *Aspekte të gjuhësisë së zbatuar* 2, faqe 121-140.
- Portelance C. (1990), *Définition et potentiel de dénomination d'une nomenclature*, TTR, 3(1), 99-124.
<https://doi.org/10.7202/037061ar>.
- Rastier F. (2015), *Saussure au futur*, Editions Les Belles Letres, Collection “encre marine”.
- _____. (1995), Communication ou transmission?, në *Césure*, n° 8, faqe 151-195.
- _____. (1989), *Sens et textualité*, Paris, Hachette.
- Ricoeur P. (1986), *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique*, II, Paris, Seuil, coll. “Esprit”.
- Saussure F de. (2002), *Ecrits de linguistique générale*, Paris, Gallimard.
- Soulages J. -C. (eds.) (2015), Préface në *L'analyse de discours. Sa place dans les sciences du langage et de la communication. Hommage à Patrick Charaudeau*” sous la direction de Jean-Claude Soulages), Presses Universitaire de Rennes.
- Termes et concepts pour l'analyse du discours, Une approche praxématique*, (2017), Nouvelle édition augmentée”,

Dictionnaire édité par Catherine Détrie, Paul Siblot, Bertrand Verine et Agnès Steuckard, Paris, Honoré Champion éditeur.

SUMMARY

Towards a Broader Space for Discourse Linguistics in Albanian Linguistic Thought

This study seeks to examine current developments within a particular line of inquiry in the sciences of language commonly referred to as *discourse linguistics* or *discourse analysis*. At the same time, it argues for the necessity of further deepening and consolidating discourse-oriented research within Albanian linguistic scholarship. Special attention is given to the epistemological conditions that enabled a departure from the structuralist conception of language as a closed, autonomous system, toward an understanding of language in use – that is, a shift from the analysis of language as a formal system of signs to the investigation of its realization in concrete discursive and communicative practices. This reorientation entails a methodological and theoretical focus on trans-sentential entities such as *text* and *discourse*.

The broad and complex range of issues associated with the concepts of text and discourse within this strand of linguistic thought – developed alongside, but distinct from, formal linguistics – is approached through a set of interrelated analytical perspectives. These include: the relatively delayed scholarly attention to discursive and communicative practices; the emergence of discourse linguistics as a distinct field within the sciences of language; the scientific and intellectual contexts in which its conceptual and methodological foundations were established; the analytical models developed across European and wider international traditions; the role of interdisciplinarity beyond the boundaries of linguistics proper; the research orientations that contributed to the cognitive and social institutionalisation of discourse analysis; the factors underlying the limited attention accorded to discursive phenomena; issues of terminology and conceptual labelling within discourse linguistics; and, finally, the conditions required for the cognitive and social institutionalisation of discourse linguistics within Albanian linguistic thought.

The study engages extensively with contributions from the Anglo-American tradition in Europe and the United States, particularly in the fields of discourse analysis and critical discourse analysis. These include approaches grounded in speech act theory, pragmatics, ethnomethodology, the ethnography of communication, and conversation analysis. It also examines key developments within the French tradition of discourse linguistics – especially discourse analysis, text linguistics, and textual semantics – situated within broader theoretical frameworks such as enunciation theory, integrated pragmatics, and semiotics. In addition, attention is given to the German tradition, where discourse analysis has evolved in close interaction with text linguistics and the social sciences. Taken together, these traditions demonstrate that discourse linguistics is an inherently heterogeneous field, characterised by a plurality of

theoretical models yet unified by a shared orientation: the analysis of language as social practice and as a means of constructing reality.

The study further addresses issues directly related to the incorporation of these theoretical perspectives into Albanian linguistic scholarship, particularly questions of terminology concerning key concepts in discourse linguistics, including the notion of *discourse* itself, speech acts (locutionary, illocutionary, and perlocutionary), and the speaking subject. Special emphasis is placed on identifying indicators that may facilitate the cognitive and social institutionalisation of discourse linguistics in Albania. While acknowledging the substantial achievements of formal linguistics in the analysis of the Albanian language system, the study notes a relative lack of sustained engagement with discourse-oriented research. It ultimately concludes that, without a more systematic and well-developed body of work in discourse linguistics, Albanian linguistic thought risks remaining structurally and conceptually incomplete.